

Bijlagen bij de regels

Bijlage 1 Staat van Bedrijfsactiviteiten

Deze bijlage is ontleend aan 'Bedrijven en milieuzonering', Sdu Uitgevers bv, Den Haag (2009).

Categorale bedrijfsindeling AmerAdviseurs bv R.O. Amersfoort (v1; d.d. 2009)

SBI- OMSCHRIJVING CODE	AFSTANDEN IN METERS				CA TE GO RIE	V E R D C K E H E M T E R
	GE UR	ST OF	GE LUI D	GE VA AR		

Tabel 1: Bedrijven

01	LANDBOUW EN DIENSTVERLENING T.B.V. DE LANDBOUW						
016	Dienstverlening t.b.v. de landbouw:						
016	- algemeen (o.a. loonbedrijven): b.o. <= 500 m ²	30	10	30	10	2	1
016	- plantsoenendiensten en hoveniersbedrijven: b.o. <= 500 m ²	30	10	30	10	2	1
0162	KI-stations	30	10	30	0	2	1
10,	VERVAARDIGING VAN						
11	VOEDINGSMIDDELEN EN DRANKEN						
1032,	Groente- en fruitconservenfabrieken:						
1039							
1052	- consumptie-ijsfabrieken: p.o. <= 200 m ²	10	0	30	0	2	1
1071	Broodfabrieken, brood- en banketbakkerijen:						
1071	- v.c. < 7500 kg meel/week, bij gebruik van charge-ovens	30	10	30	10	2	1
1082	Verwerking cacaobonen en vervaardiging						
1	chocolade- en suikerwerk:						
1082	- cacao- en chocoladefabrieken vervaardigen	30	10	30	10	2	1
1	van chocoladewerken met p.o. <= 200 m ²						
1082	- suikerwerkfabrieken zonder suiker branden:	30	10	30	10	2	1
1	p.o. <= 200 m ²						
1102	Vervaardiging van wijn, cider e.d.	10	0	30	0	2	1
t/m							
1104							
14	VERVAARDIGING VAN KLEDING; BEREIDEN EN VERVEN VAN BONT						
141	Vervaardiging van kleding en -toebehoren (excl. van leer)	10	10	30	10	2	2
16	HOUTINDUSTRIE EN VERVAARDIGING ARTIKELEN VAN HOUT, RIET, KURK E.D.						
1629	Kurkwaren-, riet- en vlechtwerkfabrieken	10	10	30	0	2	1
02							

58	UITGEVERIJEN, DRUKKERIJEN EN REPRODUKTIE VAN OPGENOMEN MEDIA							
1812	Kleine drukkerijen en kopieerinrichtingen	10	0	30	0	2	1	B
9								
1814	Grafische afwerking	0	0	10	0	1	1	
1814	Binderijen	30	0	30	0	2	2	
1813	Grafische reproductie en zetten	30	0	10	10	2	2	B
1814	Overige grafische activiteiten	30	0	30	10	2	2	B
182	Reproductiebedrijven opgenomen media	0	0	10	0	1	1	
20	VERVAARDIGING VAN CHEMISCHE PRODUCTEN							
2120	Farmaceutische produktenfabrieken:							
2120	- verbandmiddelenfabrieken	10	10	30	10	2	2	
23	VERVAARDIGING VAN GLAS, AARDEWERK, CEMENT-, KALK- EN GIPSPRODUKTEN							
232,	Aardewerkfabrieken:							
234								
232,	- vermogen elektrische ovens totaal < 40 kW	10	10	30	10	2	1	L
234								
26,	VERVAARDIGING VAN							
28, 33	KANTOORMACHINES EN COMPUTERS							
26,	Kantoomachines- en computerfabrieken	30	10	30	10	2	1	
28, 33	incl. reparatie							
26,	VERVAARDIGING VAN OVER. ELEKTR.							
27, 33	MACHINES, APPARATEN EN BENODIGDH.							
293	Elektrotechnische industrie n.e.g.	30	10	30	10	2	1	
26,	VERVAARDIGING VAN MEDISCHE EN							
32, 33	OPTISCHE APPARATEN EN INSTRUMENTEN							
26,	Fabrieken voor medische en optische	30	0	30	0	2	1	
32, 33	apparaten en instrumenten e.d. incl. reparatie							
31	VERVAARDIGING VAN MEUBELS EN OVERIGE GOEDEREN N.E.G.							
9524	Meubelstofferderijen b.o. < 200 m ²	0	10	10	0	1	1	
321	Fabricage van munten, sieraden e.d.	30	10	10	10	2	1	B
322	Muziekinstrumentenfabrieken	30	10	30	10	2	2	
3299	Sociale werkvoorziening	0	30	30	0	2	1	
1								
35	PRODUKTIE EN DISTRIB. VAN STROOM, AARDGAS, STOOM EN WARM WATER							
35	Elektriciteitsdistributiebedrijven, met transformatorvermogen:							
35	- < 10 MVA	0	0	30	10	2	1	B
35	Gasdistributiebedrijven:							
35	- gas: reduceer-, compressor-, meet- en regelinst. Cat. A	0	0	10	10	1	1	
35	- gasdrukregel- en meetruimten (kasten en gebouwen), cat. B en C	0	0	30	10	2	1	
35	Warmtevoorzieningsinstallaties, gasgestookt:							
35	- blokverwarming	10	0	30	10	2	1	
36	WINNING EN DISTRIBUTIE VAN WATER							
36	Waterwinning-/ bereiding- bedrijven:							

36	Waterdistributiebedrijven met pompvermogen:								
36	- < 1 MW	0	0	30	10			2	1
41,	BOUWNIJVERHEID								
42, 43									
41,	- aannemersbedrijven met werkplaats: b.o.<	0	10	30	10			2	1 B
42, 43	1.000 m ²								
45,	HANDEL/REPARATIE VAN AUTO'S,								
47	MOTORFIETSEN;								
	BENZINESERVICESTATIONS								
451,	Handel in auto's en motorfietsen, reparatie-	10	0	30	10			2	2 B
452,	en servicebedrijven								
454									
4520	Autobeklederijen	0	0	10	10			1	1
4									
4520	Autowasserijen	10	0	30	0			2	3
5									
453	Handel in auto- en motorfietsonderdelen en -accessoires	0	0	30	10			2	1
46	GROOTHANDEL EN								
	HANDELSBEMIDDELING								
461	Handelsbemiddeling (kantoren)	0	0	10	0			1	1
4622	Grth in bloemen en planten	10	10	30	0			2	2
4634	Grth in dranken	0	0	30	0			2	2
4635	Grth in tabaksprodukten	10	0	30	0			2	2
4636	Grth in suiker, chocolade en suikerwerk	10	10	30	0			2	2
4637	Grth in koffie, thee, cacao en specerijen	30	10	30	0			2	2
4638,	Grth in overige voedings- en genotmiddelen	10	10	30	10			2	2
4639									
464,	Grth in overige consumentenartikelen	10	10	30	10			2	2
46733									
4673	Grth in hout en bouwmaterialen:								
4673	- algemeen: b.o. <= 2.000 m ²	0	10	30	10			2	1
4673	zand en grind:								
5									
4673	- algemeen: b.o. <= 200 m ²	0	10	30	0			2	1
5									
4674	Grth in ijzer- en metaalwaren en verwarmingsapparatuur:								
4674	- algemeen: b.o. <= 2.000 m ²	0	0	30	0			2	1
4675	Grth in kunstmeststoffen	30	30	30	30	R		2	1
2									
4676	Grth in overige intermediaire goederen	10	10	30	10			2	2
466,	Overige grth (bedrijfsmeubels, emballage,	0	0	30	0			2	2
469	vakbenodigdheden e.d.								
47	DETAILHANDEL EN REPARATIE T.B.V. PARTICULIEREN								
952	Reparatie t.b.v. particulieren (excl. auto's en motorfietsen)	0	0	10	10			1	1
55	LOGIES-, MAALTIJDEN- EN DRANKENVERSTREKKING								
562	Cateringbedrijven	10	0	30	10			2	1
49	VERVOER OVER LAND								
493	Taxibedrijven	0	0	30	0			2	2

495	Pomp- en compressorstations van pijpleidingen	0	0	30	10		2	1	B
52	DIENSTVERLENING T.B.V. HET VERVOER								
5210 9	Opslaggebouwen (verhuur opslagruimte)	0	0	30	10		2	2	
5221	Autoparkeerterreinen, parkeergarages	10	0	30	0		2	3	L
53	POST EN TELECOMMUNICATIE								
531, 532	Post- en koeriersdiensten	0	0	30	0		2	2	
61	Telecommunicatiebedrijven	0	0	10	0		1	1	
61	zendinstallaties:								
61	- FM en TV	0	0	0	10		1	1	
61	- GSM en UMTS-steunzenders (indien omgevingsvergunningplichtig)	0	0	0	10		1	1	
77	VERHUUR VAN TRANSPORTMIDDELEN, MACHINES, ANDERE ROERENDE GOEDEREN								
7711	Personenautoverhuurbedrijven	10	0	30	10		2	2	
772	Verhuurbedrijven voor roerende goederen n.e.g.	10	10	30	10		2	2	
62	COMPUTERSERVICE- EN INFORMATIETECHNOLOGIE								
62	Computerservice- en informatietechnologie-bureau's e.d.	0	0	10	0		1	1	
58, 63	Datacentra	0	0	30	0		2	1	
72	SPEUR- EN ONTWIKKELINGSWERK								
721	Natuurwetenschappelijk speur- en ontwikkelingswerk	30	10	30	30	R	2	1	
722	Maatschappij- en geesteswetenschappelijk onderzoek	0	0	10	0		1	1	
63, 69tm 71, 73, 74, 77, 78, 80tm 82	OVERIGE ZAKELIJKE DIENSTVERLENING								
7420 3	Foto- en filmontwikkelcentrales	10	0	30	10		2	2	B
8299 2	Veilingen voor huisraad, kunst e.d.	0	0	10	0		1	2	
86	GEZONDHEIDS- EN WELZIJNSZORG								
8891	Kinderopvang	0	0	30	0		2	2	
37, 38, 39	MILIEUDIENSTVERLENING								
3700	rioolgemalen	30	0	10	0		2	1	
382	Afvalverwerkingsbedrijven:								
382	- verwerking fotochemisch en galvano-afval	10	10	30	30	R	2	1	B L
59	CULTUUR, SPORT EN RECREATIE								

591, 592, 601, 602	Studio's (film, TV, radio, geluid)	0	0	30	10		2	2
9104 1	Kinderboerderijen	30	10	30	0		2	1
931	Sportscholen, gymnastiekzalen	0	0	30	0		2	2
96	OVERIGE DIENSTVERLENING							
9601 2	Chemische wasserijen en ververijen	30	0	30	30	R	2	2 B L
9601 3	Wasverzendinrichtingen	0	0	30	0		2	1
9601 3	Wasserettes, wassalons	0	0	10	0		1	1
9602	Kappersbedrijven en schoonheidsinstituten	0	0	10	0		1	1
9313, 9604	Fitnesscentra, badhuizen en sauna-baden	10	0	30	0		2	1
9609	Persoonlijke dienstverlening n.e.g.	0	0	10	0		1	1

Tabel 2: Opslagen en installaties

0	OPSLAGEN							
1	butaan, propaan, LPG (in tanks):							
1	- bovengronds, < 2 m ³	-	-	-	30		2	-
3	brandbare vloeistoffen (in tanks):							
3	- ondergronds, K1/K2/K3-klasse	10	-	-	10		1	- B
3	- bovengronds, K3-klasse: < 10 m ³	10	-	-	10		2	- B
4	Overige gevaarlijke stoffen in tanks:							
4	- bovengronds < 10 m ³ en onder drempelwaarde BRZO	10	-	-	10		1	-
5	Gevaarlijke stoffen (incl. bestrijdingsmiddelen) in emballage of in gasflessen:							
5	- kleine hoeveelheden < 10 ton	-	-	-	10		1	-
5	- beperkte hoeveelheden (< 150 ton) en hoog beschermingsniveau	-	-	-	30		2	-
6	ontpofbare stoffen en munitie:							
6	- < 250.000 patronen en < 25 kg NEM (netto explosieve massa) overig gevarensklasse 1.4	-	-	-	10		1	-
6	- >= 250.000 patronen en >= 25 kg NEM (netto explosieve massa) overig gevarensklasse 1.4	-	-	-	30		2	-
11	INSTALLATIES							
14	laboratoria:							
14	- chemisch / biochemisch	30	0	30	10	D	2	1
14	- medisch en hoger onderwijs	10	0	30	10		2	1
15	luchtbehandelingsinst. t.b.v. detailhandel	10	0	10	0		1	1
16	keukeninrichtingen	30	0	10	0		2	1
18	koelinstallaties ammoniak < 400 kg	0	0	30	10		2	1
22	noodaggregaten t.b.v. elektriciteitsopwekking	10	0	30	10	D	2	1
25	vorkheftrucks, elektrisch	0	10	30	0		2	1
26	transformatoren < 1 MVA	0	0	10	10		1	1
29	hydrofoorinstallaties	0	0	30	0		2	1

31	stookinstallaties>900kW thermisch vermogen:								
32	- gas, < 2,5 MW	10	0	30	10		2	1	
32	- olie, < 2,5 MW	30	0	30	10		2	1	
33	luchtcompressoren	10	10	30	10	D	2	1	
34	liftinstallaties	0	0	10	10		1	1	
35	motorbrandstofpompen zonder LPG	30	0	30	10		2	2	B

Bijlage 2 Nadere toelichting staat van bedrijfsactiviteiten

Deze bijlage is ontleend aan 'Bedrijven en milieuzonering', Sdu Uitgevers bv, Den Haag (2009).

1. Hoofdindeling

Tabel 1 omvat de bedrijfstypen met codering volgens de Standaard Bedrijfsindeling (SBI) 2008. Bij die bedrijfstypen is rekening gehouden met de normaliter bij deze bedrijven voorkomende opslagen en installaties.

Tabel 2 omvat algemene opslagen en installaties voor situaties dat:

1. bedrijven bijzondere opslagen en/of installaties hebben, die anders dan 'normaal' zijn voor die bedrijven of
2. het betreft opslagen en/of installaties, die op zich niet als een bepaald bedrijf of bedrijfstype kunnen worden aangemerkt, maar wel als een relevante bedrijfsactiviteit in het kader van een bestemmingsplan.

2. Afstanden voor geur, stof, geluid en gevaar

Per bedrijfstype zijn voor elk van de aspecten geur, stof, geluid en gevaar de afstanden aangegeven die in de meeste gevallen kunnen worden aangehouden tussen een bedrijf en woonbebouwing, om hinder en schade aan mensen tot een aanvaardbaar niveau te beperken. Voor elk van de aspecten is de noodzakelijk geachte afstand bepaald. In principe geldt de afstand tussen enerzijds de perceelsgrens van het bedrijf en anderzijds de gevel van een woning. Uit de vier verkregen afstanden kan de uiteindelijk noodzakelijk geachte afstand worden afgeleid: de grootste van de vier. Bij deze invulling zijn de volgende afstandscategorieën gehanteerd voor omgevingstype rustige woonwijk en rustig buitengebied:

10 m
30 m
50 m
100 m
200 m
300 m
500 m
700 m
1.000 m
1.500 m

Mocht een bedrijf meerdere SBI-codes kennen, dan moet voor elk aspect de grootste afstand worden genomen. Dat geldt ook voor de gebruikte installaties en opslagen. Opgemerkt dient te worden dat de methodiek in de eerste plaats is ontwikkeld om in nieuwe situaties een vestigingsplaats voor een bedrijf vast te stellen en niet voor toetsing van bestaande situaties.

Daarom wordt bij bestaande situaties uitgegaan van de maatregelen, die voor een nieuwe vestiging van een dergelijk bedrijfs- /activiteitstype redelijkerwijs kunnen worden verwacht. Verder gelden de afstanden alleen in relatie tot rustige woonwijken gelegen in zuivere woongebieden, dus niet voor woningen die in gebieden liggen met een andere bestemming of kwalificatie.

Voor de toepassing van deze methodiek op bestaande situaties is het zeker niet zo dat elk bedrijf, dat is gevestigd op kortere afstand tot aaneengesloten woonbebouwing dan de wenselijke, zonder meer onaanvaardbaar is. Wel geeft de gewenste afstand een maat voor potentiële hinder, gevaar of schade.

3. Gevaar: risico (R) en vuurwerk (V)

Voor bepaalde bedrijfstypen is na de afstand voor gevaar de letter R van 'risico' aangegeven. Dat houdt in dat voor deze bedrijfsactiviteiten moet worden nagegaan of het Bevi van toepassing is.

Daarnaast is bij bepaalde bedrijfstypen na de afstand voor gevaar de letter V van 'vuurwerk' opgenomen. Voor deze bedrijfsactiviteiten dient getoetst te worden aan het Vuurwerkbesluit.

4. Categorie

De milieucategorie wordt afgeleid van de grootste afstand van de afstanden, die daarvoor in de kolommen geur, stof, geluid en gevaar zijn vermeld. De milieucategorie is vermeld in kolom 'categorie'.

Onder de kop 'categorie' is een indeling opgenomen, in tien mogelijke milieucategorieën:

<i>milieucategorie</i>	<i>grootste afstand</i>
1	10 m
2	30 m
3.1	50 m
3.2	100 m
4.1	200 m
4.2	300 m
5.1	500 m
5.2	700 m
5.3	1.000 m
6	1.500 m

Het aspect verkeer(saantrekkende werking) is kwalitatief beoordeeld. Dat weerspiegelt zich in een indicatie omtrent de bronsterkte:

1. potentieel geringe verkeersaantrekkende werking;
2. potentieel aanzienlijke verkeersaantrekkende werking;
3. potentieel zeer grote verkeersaantrekkende werking.

Het aspect bodem (bodemverontreiniging) geeft aan dat een activiteit een verhoogde kans op bodemverontreiniging geeft.

Het aspect lucht (luchtverontreiniging) geeft aan dat een activiteit een uitstoot van schadelijke stoffen naar de lucht heeft die mogelijk in planologisch opzicht relevant is.

6. Verklaring gebruikte afkortingen

-	:	niet van toepassing / niet relevant
<	:	kleiner dan
>	:	groter dan
=	:	gelijk aan
cat.	:	categorie
e.d.	:	en dergelijke
i.e.	:	inwonereenheden
kl.	:	klasse
n.e.g.	:	niet elders genoemd
o.c.	:	opslagcapaciteit
p.c.	:	productiecapaciteit
p.o.	:	productieoppervlak
b.o.	:	bedrijfsoppervlak
v.c.	:	verwerkingscapaciteit
u	:	uur
d	:	dag
w	:	week
j	:	jaar
B	:	bodemverontreiniging
L	:	luchtverontreiniging
R	:	risico (Besluit externe veiligheid inrichting mogelijk van toepassing)
V	:	vuurwerkbesluit van toepassing

**Bijlage 3   Aanwijzingsbesluit beschermd dorpsgezicht
Ommerschans**

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Gemeente Hardenberg

28 NOV. 2011

> Retouradres Postbus 1600 3800 BP Amersfoort

Burgemeester en Wethouders van de
gemeente Hardenberg
Stephanusplein 1
7772 BR HARDENBERG

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

Contactpersoon

Mw. H. Bos

T 033 421 73 88

F 033 421 77 99

r.bos@cultureelerfgoed.nl

Onze referentie

CW-2005-15

Datum **24 NOV. 2011**
Betreft Aanwijzing beschermd dorpsgezicht Ommerschans-Balkbrug

Geacht college,

Gelet op artikel 35, vierde lid van de Monumentenwet 1988, stel ik u in kennis van het gezamenlijk besluit van de Minister van Infrastructuur en Milieu en de Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap d.d. 24 november 2011, betreffende de aanwijzing als beschermd dorpsgezicht Ommerschans-Balkbrug, gelegen in de gemeenten Hardenberg en Ommen.

Bekendmaking van het besluit geschiedt door plaatsing in de Staatscourant van 24 november 2011.

Bijgesloten is een afschrift van het betreffende besluit met inbegrip van de begrenzingskaart met toelichting.

Hoogachtend,

De Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,
namens deze,

De Directeur van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed,

drs. Cees van 't Veen

Bijlagen:
Kopie aanwijzingsbesluit met begrenzingskaart en toelichting

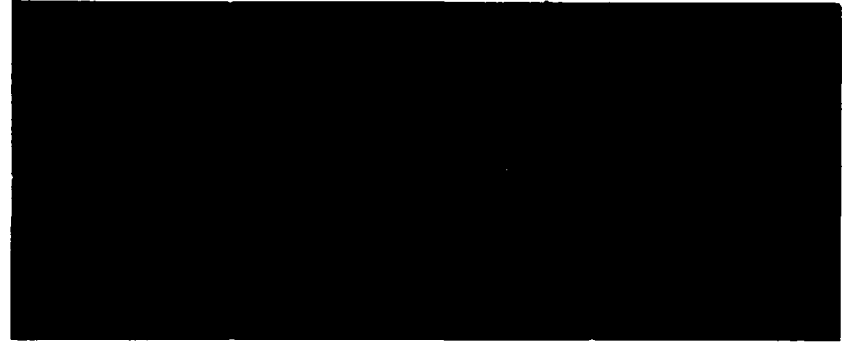

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

cultureel erfgoed

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed is het kennisinstituut voor archeologie, monumenten en cultuurlandschap. Deze kennis zet de Rijksdienst in om met wetten en regels het erfgoed te beschermen en te ontwikkelen.

monu
menten

**Beschermd dorpsgezicht
Ommerschans-Balkbrug**

Datum in procedure: 23-05-2006

Toelichting bij het besluit tot aanwijzing
van het beschermd dorpsgezicht
Ommerschans-Balkbrug
gemeenten Hardenberg en Ommen (Overijssel)
ex artikel 35 Monumentenwet 1988

Datum aanwijzing: **24 NOV. 2011**

Errata:

Hardenberg en Ommen, Ommerschans-Balkbrug

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de minister van Infrastructuur en Milieu zijn bevoegd om gezamenlijk beschermde stads- en dorpsgezichten aan te wijzen. Het rechtsgevolg van de aanwijzing is dat de gemeenteraad ter bescherming van een stads- of dorpsgezicht een bestemmingsplan, als bedoeld in de Wet ruimtelijke ordening, vast moet stellen. In die zin kan de aanwijzing tevens een stimulans betekenen voor een te voeren ruimtelijk kwaliteitsbeleid.

In totaal zijn er in Nederland meer dan 400 beschermde stads- en dorpsgezichten met een geschiedenis die teruggaat tot vóór het jaar 1850. In het kader van het Monumenten Inventarisatie Project is ook de stedenbouw uit de periode 1850-1940 landelijk geïnventariseerd. Het besluit tot aanwijzing van Ommerschans-Balkbrug in de gemeenten Hardenberg en Ommen als beschermd dorpsgezicht vloeit voort uit deze inventarisatie.

Inleiding

Het gebied Ommerschans ligt in noordwest Salland, direct ten zuiden van de voormalige Dedemsvaart (de huidige Zwolseweg), tussen Balkbrug en Ommen. Het beschermde gebied omvat het centrale, meest gave deel van de 19^e-eeuwse, orthogonale veenontginningen van de Maatschappij van Weldadigheid. Binnen deze structuur liggen het rijksasiel Veldzicht (binnen het dorp Balkbrug) met een aantal voormalige dienstwoningen en de restanten van de oorspronkelijke Ommerschans (1623). Veldzicht en de schans liggen aan een zeer oude verbindingroute met de noordelijke provincies. Het gebied Ommerschans ligt in twee gemeenten: Hardenberg en Ommen.

De hoofdgebouwen van de strafkolonie van de Maatschappij van Weldadigheid werden in 1820 binnen de Ommerschans opgetrokken. De orthogonale ontginningsstructuur met vaarten, lanen en boerderijen werd bepaald door generaal-majoor Van den Bosch, de voorman van de Maatschappij voor Weldadigheid. Veldzicht, direct ten noorden van de Ommerschans, is in de periode 1892-1894 gebouwd als rijksopvoedingsgesticht voor jongens en is sinds 1933 in gebruik als Rijksasiel/TBS-kliniek.

De stedenbouwkundige structuur, het gebouwencomplex en een deel van de dienstwoningen werden ontworpen door W.C. Metzelaar, de hoofdingenieurarchitect der Gevangenissen en Gerechtsgebouwen in de periode 1892-1917. Enkele dienstwoningen voor hoger personeel (Boslaan 29-35) zijn toe te schrijven aan J.G. Robbers, die van 1914 tot 1924 adjunct-rijksbouwmeester der Justitiegebouwen was.

Na 1933 zijn diverse gebouwen van Veldzicht gewijzigd. Andere werden vervangen door nieuwe gebouwen van verschillende ontwerpers.

Het beschermde gebied kenmerkt zich als een min of meer open landschap, waarin laanbeplantingen en houtwallen als lijnelementen de ruimte visueel indelen. Het landschap wordt ontsloten door sloten en lanen, waaraan een aantal boerderijen staat, vaak op de kop van een laan. Het centrum wordt gevormd door een bebost gebied rondom Veldzicht en de voormalige schans, dat contrasteert met het halfopen landschap en mede door de laanbeplanting welhaast een 'landgoederensfeer' uitstraalt. Ter hoogte van Veldzicht verdicht zich langs de oude verbindingsweg de bebouwing, die met deze instelling is verbonden. Zuidelijker doorsnijdt deze weg tegenwoordig de voormalige schans, waarvan het oostelijk deel met de stervormige gracht nog aanwezig is.

Motivering

De historische gelaagdheid van het landschap, gevormd door militaire, sociaaleconomische en pedagogisch-penitentiaire ontwikkelingen, is nog zeer duidelijk herkenbaar in de ruimtelijke structuur. Daarbij is de 19^e-eeuwse ontginningsstructuur gaan fungeren als landschappelijke onderlegger, waarbinnen zowel de oudere fasen als de jongere ontwikkelingen qua structuur, bebouwing en beplanting zijn ingepast. Zo is een uniek geheel ontstaan, opgebouwd uit cultuur-, architectuur- en ruimtelijk-historische waarden van verschillende aard.

Ontstaan en ontwikkeling

Het gebied heeft twee bodemsoorten: een laaggelegen veengebied (W) en hoger gelegen heidevelden (ZO). Ten noorden van het gebied ligt het stroomdal van de Reest. Door dit van oorsprong moeilijk toegankelijke gebied liep, op de grens tussen veen en heide, een belangrijke verbindingsweg. Als één van de weinige toegangen tot de noordelijke provincies was deze weg ook van militair belang. Vandaar dat in 1623 in de as van de weg de Ommerschans werd aangelegd. Het betrof een regelmatig aarden schans met vier bastions, een gracht en lunetten. Er werden gebouwen in een carré rond de centrale appèlplaats gegroepeerd. Hoewel de schans werd beschouwd als onderdeel van de Eemslinie en later ook in het 19e-eeuwse verdedigingsstelsel van Krayenhoff werd opgenomen, is hij in de praktijk eigenlijk nooit als verdedigingswerk gebruikt. Het onderhoud werd structureel verwaarloosd. Na een overval door plunders in 1787 werd besloten de vaste bezetting door soldaten op te heffen.

Bedelaarsgesticht 'de Ommerschans'

De volgende fase in de ontwikkeling van het gebied hangt samen met twee zaken:

- Het graven van de Dedemsvaart, van Hasselt tot Balkbrug in 1809-1811, waardoor de ontginning in het omliggende gebied in gang kon worden gezet. Ook het dorp Balkbrug ontstond na de aanleg van de Dedemsvaart. De naam Balkbrug is ontleend aan de balk, die in 1845 onder de brug aldaar werd aangelegd om te verhinderen dat schepen met een te grote diepgang de Dedemsvaart zouden opvaren;
- De oprichting van de Maatschappij van Weldadigheid in 1818, die zich ten doel stelde de armoede te bestrijden. Achtergrond was de toenemende verpaupering, met name in de grote steden, waardoor

landloperij en criminaliteit toenamen. Het idee was de armen zowel materieel als moreel op een hoger niveau te brengen, door hen te werk te stellen in zogenaamde landbouwkolonies. Daarmee kregen ze tegelijk een beroepsopleiding. Aldus zouden ze tot eerzame en arbeidzame burgers worden omgevormd. De eerste landbouwkolonies waren Frederiksoord en Wilhelminaoord in Drenthe en Willemsoord in Overijssel. Voor degenen die ook daar ontspoorde en voor moeilijker categorieën zoals bedelaars en landlopers, werden in 1819 de Ommerschans en het gebied daaromheen ter beschikking van de Maatschappij gesteld. De Ommerschans bood een prima gelegenheid voor de functie van strafkolonie. Het terrein binnen de schans was groot genoeg voor een fors gebouw en was reeds voorzien van een beveiliging door de gracht rondom. Daarenboven lag buiten de schans een groot nog te ontginnen gebied. Na de Ommerschans werd in 1823 te Veenhuizen (Drenthe) een tweede strafkolonie ingericht.

Inrichting

In 1820-1822 werd binnen de voormalige schans een groot gebouw met vier vleugels opgetrokken. Dit bood plaats aan 1000 bewoners, met gescheiden afdelingen voor mannen en vrouwen. Het rondom liggende gebied werd ontgonnen volgens het plan van de grote voorman van de Maatschappij, generaal-majoor Johannes van den Bosch, een genieofficier, die zijn sporen had verdiend in Nederlands-Indië.

Over het gebied werd een streng orthogonaal patroon van wegen, vaarten en sloten gelegd, waarbij werd uitgegaan van de Dedemsvaart. Dwars op de Dedemsvaart liep een aantal noord-zuidvaarten met aan weerszijden een jaagpad of een smalle weg.

Langs deze vaarten lagen de ontginningsboerderijen, allen van eenzelfde type en elk aangeduid met een nummer. De boerderijen lagen steeds op de kop van een smalle oost-west lopende eikenlaan; de voorgevels waren gericht naar de schans in het centrum van het gebied. Tussen de kavels werden (oost-west) houtwallen aangelegd.

Ter hoogte van de boerderijen lagen bruggen over de vaarten en sloten. Het vervoer van de arbeiders naar de ontginningsgronden ging grotendeels over water.

De consequente laanbeplanting vormde een contrast met de open bouw- en weilanden en tegelijk een accentuering van het patroon. In het gebied Ommerschans waren 21 kavels landbouwgrond van elk 35 hectare, met evenzovele boerderijen. Het gebied lag van de buitenwereld afgesloten door een twintigtal zogenoemde limiethuisjes, die op regelmatige afstand van elkaar langs de grenzen waren geplaatst. Van hieruit werd het toezicht op de kolonisten gehouden. De gebouwde voorzieningen voor bewoners en personeel van de Ommerschans concentreerden zich in en rondom de oude schans, waardoor een vrijwel zelfstandige nederzetting ontstond. Daartoe werd het westelijke deel van de stervormige schans omgevormd en gedeeltelijk bebouwd. Hier bevonden zich onder andere werkplaatsen en moestuinen, een hospitaal, een hervormde kerk met pastorie en een rooms-katholieke kerk, een begraafplaats, een school, een dokterswoning en personeelswoningen.

Van de inrichting van het ontginningsgebied is geen ontwerp bekend, maar een getekende analyse van het patroon van lanen, kavelgrenzen en vaarten laat duidelijk zien dat er een sterk ordeningsprincipe aan ten grondslag ligt. De hoofdvorm is terug te brengen tot een rechthoek, waarbinnen verschillende symmetrieassen te

onderscheiden zijn. De oost-westlijn van de Oude Zwolseweg vormt er één. De centrale as wordt gevormd door de oude Ommerweg, die halverwege om de schans heen wordt geleid. De schans vormt tegelijk het centrum én een onregelmatigheid binnen het patroon. Het lijkt er bovendien op dat het noord-zuidsegment waarbinnen de schans ligt, geflankeerd wordt door elkaar spiegelende delen. Dit levert geen verklaring op voor de ordening van het westelijk deel van de rechthoek. Ook dit zou vanuit een centraal middendeel met flankerende smalle delen kunnen zijn ontworpen.

Ook andere onregelmatigheden zoals de meest zuidelijke 'aangeplakte' delen met een andere verkavelingsrichting, en de rafelige noord-oosthoek roepen vragen op over de ordening en uitvoering. Mogelijkerwijs vormden omstandigheden zoals bijvoorbeeld de bodemgesteldheid van bepaalde delen een belemmering voor uitvoering volgens plan. In de strengheid van het patroon van vaarten, lanen en zichtlijnen combineerde de ontwerper van het plan, generaal-majoor Van den Bosch, zijn militairtechnische achtergrond met zijn sociaalmaatschappelijke opvattingen. De voormalige schans vormde binnen het nieuw opgelegde stedenbouwkundige patroon de functionele en ruimtelijke spil. Op het hoogtepunt van de kolonie woonden hier circa 2000 mensen.

Terug naar het Rijk

De financiële exploitatie door de Maatschappij van Weldadigheid werd een mislukking. Na een onderzoek door de Staatscommissie in 1854 besloot de Staat de taken en inrichtingen van de Maatschappij over te nemen. Van 1859 tot 1889 bleef de Ommerschans als strafkolonie

functioneren, vanaf 1875 onder beheer van het ministerie van Justitie. De koloniegronden en boerderijen werden geleidelijk aan verkocht. Nadat in 1890 het bedelaarsgesticht was opgeheven, versnelde dit proces. Vanaf 1893 hebben de gestichtsgebouwen binnen de schans dienst gedaan als opslag voor militair materieel, maar in 1900 zag men ook daarvan af. In 1908 werden de gebouwen afgebroken, die op dat moment nog in rijkseigendom waren.

Wat van de bebouwing in de directe omgeving resteerde, waren onder andere de Nederlands Hervormde kerk met pastorie, het kerkhof, de dokterswoning en een ijskelder. Een groot aantal oudere kolonieboerderijen werd onder de nieuwe eigenaars vervangen.

Nadat de schansgebouwen waren gesloopt, is de Ommerweg ter plaatse rechtgetrokken. Tegenwoordig doorsnijdt de weg de voormalige schans, ter hoogte van de vroegere hoofdingang.

Al vanaf 1883 bestonden er plannen om in of nabij de Ommerschans een rijksopvoedingsgesticht voor jongens op te richten. In 1892 werd hiertoe definitief besloten. Op een locatie enkele honderden meters ten noorden van de Ommerschans langs de weg van Ommen naar Balkbrug werd op een terrein van circa 80 hectare 'Veldzicht' gebouwd. De naam is dezelfde als die van de regentenwoning op het terrein (tegenwoordig 'De Beuk', Ommerweg 5). Reeds in 1894 werd de zogeheten Eerste Afdeling in gebruik genomen, waarin een opleiding voor land- en tuinbouw gevestigd was.

In 1905 volgde een forse uitbreiding voor de Tweede Afdeling. Deze werd achter het hoofdgebouw gezet en herbergde een aantal ambachtsopleidingen. Beide

afdelingen functioneerden min of meer onafhankelijk van elkaar en vormden samen het grootste rijksopvoedingsgesticht in Nederland, met een oppervlakte van 274 hectare. Aan het gebouwencomplex binnen de gracht werden regelmatig nieuwe voorzieningen toegevoegd, zoals een badhuis, een gymnastieklokaal en een timmerij annex smederij. Ook buiten de gracht verrees bebouwing, die direct gerelateerd was aan Veldzicht, zoals een drukkerij, een aantal dienstwoningen en een zuivelfabriek. Het ontwerp van vrijwel alle gebouwen en van de stedenbouwkundige structuur en inrichting is van de hand van W.C. Metzelaar, hoofdingenieur-architect der Gevangenissen en Gerechtsgebouwen. Het gebouwencomplex binnen de gracht sloot aan op het bestaande patroon. Door de oriëntatie op de oude as, de Ommerweg, ligt het geheel echter iets schuin binnen de verkavelingsstructuur, die op de voormalige Dedemsvaart is gericht. De bestaande wegenstructuur werd gehandhaafd.

Bij de schans werd deze versterkt door de dienstwoningen langs de assen te plaatsen. Dubbele woningen in eenvoudige neostijl zijn zodanig geplaatst, op de kop van lanen of aan het begin van bijvoorbeeld de Ommerweg, dat ze ook een sterke stedenbouwkundige werking hebben. Daarnaast heeft Metzelaar het groen als ontwerpinstrument gebruikt: de wegen rondom Veldzicht kregen strakke laanbeplantingen met overwegend eiken. Daarmee werd aangesloten bij het lanenpatroon van de Maatschappij van Weldadigheid. De Ommerweg als hoofdwas werd geaccentueerd door linden. Ter hoogte van de iets terugliggende dienstwoningen werden deze bomen binnen de hagen van de voortuinen geplaatst. Solitair, met

name beuken en kastanjes, werden geplaatst bij belangrijke gebouwen of op perceelhoeken. Ook de forse bosaanplant maakt deel uit van het ontwerp. Binnen de bebouwde kom werd bewust gebruikgemaakt van het contrast tussen bos en open plekken. Ten opzichte van het omringende rechtlijnige buitengebied tekent de Ommerschans met Veldzicht zich af als een besloten, groene ruimte.

Door de vestiging van de rijksinrichting groeide het inwonertal van Balkbrug sterk. Aan de Ommerweg werden dienstwoningen geplaatst, aansluitend op de noordelijk gelegen dorpskern, die zich bij het knooppunt met de Dedemsvaart ontwikkelde. De Ommerweg werd de tweede hoofdas. Het leven in en rond de inrichting werd ook sociaal onderdeel van Balkbrug.

In 1930 werd het Rijksopvoedingsgesticht voor jongens opgeheven in het kader van een landelijke reorganisatie. Voor de gebouwen van Veldzicht werd vrij snel een nieuwe functie gevonden. Het complex werd geschikt gemaakt voor de uitvoering van de Psychopatenwet van 1925, die gedwongen verpleging van gestoorde criminelen regelde. In 1933 werd het als Rijksasiel in gebruik genomen. Sindsdien is het complex herhaalde malen verbouwd en uitgebreid. In de jaren zeventig van de 20^e eeuw werd een masterplan aangenomen, dat vrijwel totale sloop en nieuwbouw tot gevolg had. Binnen de gracht bleef alleen het hoofdgebouw uit 1894 staan, maar hiervan werd het interieur geheel vernieuwd. De voorgevel domineert langs de Ommerweg en onttrekt de nieuwbouw grotendeels aan het zicht. Behalve het hoofdgebouw zijn het voorterrein en toegangshek nog aanwezig.

De dienstwoningen aan de Ommerweg en Boslaan zijn als eenheid grotendeels gaaf gebleven. Aan de Boslaan staat nog een limiethuisje. Dit pandje is niet te traceren op de kaart van 1851, maar is als rijksmonument in het register wel beschreven als limiethuisje, daterend uit de periode Veldzicht.

De meeste oorspronkelijke boerderijen zijn verdwenen. De boerderijen die daarvoor in de plaats kwamen, dateren gedeeltelijk uit omstreeks 1900, toen de Maatschappijgronden aan particulieren werden uitgegeven. Vrijwel alle noord-zuidvaarten zijn gedempt en vervangen door wegen. Deze bezitten een rafeliger laanbeplanting dan oorspronkelijk en hebben soms evenwijdig een sloot. Veel van de houtwallen zijn verdwenen, met name aan de randen. Ook zijn daar relatief veel nieuwe boerenerven gesticht.

Huidig ruimtelijk karakter

Ruimtelijke hoofdkarakteristieken:

- de historische gelaagdheid van het landschap;
- de uitdrukking van opvattingen over verdediging, opvoeding en bewaking;
- het wiskundige patroon met afwijkingen daarbinnen;
- het samenspel van bebouwing en beplanting in een stedenbouwkundig ontwerp.

De historische gelaagdheid, die aspecten van zeer verschillende ontwikkelingsfasen zichtbaar heeft gelaten, is de essentiële karakteristiek. Daarbij is de structuur die door de Maatschappij van Weldadigheid aan het begin van de 19^e eeuw is aangelegd, gaan fungeren als landschappelijke onderlegger. De structuur nam het oudere patroon in zich op en werd uitgangspunt voor het nieuwere.

In de directe omgeving staat nog een aantal gebouwen uit de periode van de Maatschappij van Weldadigheid. Veldzicht en de dienstwoningen weerspiegelen de invloed van de rijksinrichtingen op het dorp Balkbrug. Het gebied heeft de orthogonale, door laanbeplanting geaccentueerde ordening, die aan een meetkundig patroon ontleend lijkt, maar bezit tegelijk onregelmatigheden in het centrum en aan de randen, die de strengheid daar verzachten.

Tegenwoordig is de Schans een parkbosgebied, waarbinnen een deel van de stervormige gracht herkenbaar is gebleven. Het gebouwencomplex van Veldzicht ligt iets verschoven in de verkaveling van het bouwland, maar is tegelijk opgenomen in de totaalstructuur, als een groen en verdicht centrum van het beschermde gebied.

Het samenspel van bebouwing en groen dat voortkomt uit de historische aanleg van het gebied, accentueert nog altijd de structuur van het gebied.

Nadere typering van te beschermen waarden

Voor het hele gebied geldende waarden

De orthogonale basisstructuur met de volgende dragers:

- de wegen en kavelgrenzen zijn de dragers, met van noord naar zuid lanen en waterlopen, en van oost naar west lanen met houtwallen;
- de beplanting is als ontwerpinstrument ingezet (laanbeplanting of open-bebost). De beplanting geeft karakter aan een weg of as. Een open plek luidt bebouwing in;
- de bomen op erven of in voortuinen zijn daar bewust geplant. Solitairen accentueren bijzondere bebouwing of een bijzondere functie. In rijen vormen bomen de laanbeplanting van een as;
- de zichtassen over de lanen worden vanuit het centrum gezien begrensd door bebouwing;

- de bebouwing langs de lanen en op de kop ervan is symmetrisch ontworpen en geplaatst;
- vooral op de plekken waar de lanen en houtwallen verloren gingen (aan de uiterst westelijke en oostelijke percelen), zijn de historische kavelrichting en agrarische functie van belang.

Voor de erven in het buitengebied geldende waarden

Hoewel de huidige boerderijen op de plaats van de oude boerderijen van de Maatschappij van Weldadigheid van bouwdatum en uiterlijk onderling verschillen, hebben ze gemeen:

- een representatief, naar de weg gericht voorhuis, met een symmetrische indeling en de entree aan de straatzijde, vaak in de as van een laan;
- een opvallende scheiding tussen voorhuis en aangebouwd schuurgedeelte. Het onderscheid wordt gemaakt door de nokhoogte en/of ouderdom (soms een oudere schuur en nieuwer voorhuis, soms juist andersom).

Voor de bebouwde kom van Balkbrug rondom Veldzicht geldende waarden

De dragers van de historische structuur in de bebouwde kom zijn:

- de Ommerweg als de enige noord-zuidas waarlangs nog een vaart ligt, die uitmondt in de waterpartij van de voormalige schans;
- de bruggen over de vaart naar het deel oostelijk van de Ommerweg;
- de consequente, forse laanbeplanting.

Bebouwingskarakteristieken

- De voormalige dienstwoningen aan de Boslaan en Ommerweg maken deel uit van het totaalontwerp door W.C. Metzelaar van lanen, beplanting en bebouwing. De woningen staan iets terug ten opzichte van de weg en hebben aan de voorzijde een duidelijke erfscheiding

in de vorm van een hek of een heg. De linden in de voortuinen vormen aan de Ommerweg de laanbeplanting. De dubbele woningen zijn symmetrisch van vorm, met een centraal, vooruitspringend deel onder zadeldak, met de nok haaks op de weg. Geplaatst in een rij vormen de woningen een eenheid, met een vast ritme van vooruitspringende en terugliggende bouwdelen. Deze opzet werkt sterk mee aan het stedenbouwkundig ontwerp van zichtassen. Aan de Ommerweg staat een dubbele woning precies op de kop van de Boslaan. De woningen aan het begin (N) van de Ommerweg luiden het bij Veldzicht behorende gebied in. De woningen zijn eenvoudig gedetailleerd in een neotrant met Chalet-stijlelementen (Ommerweg en Boslaan) door lichte speklagen, dito sluitstenen en windveren met makelaars. Aan de Boslaan staan woningen in een bouwtrant verwant aan de Cottagestijl, met ruw gepleisterde gevels en roodbakstenen detailleringen. De hoofdvorm van de woningen is steeds gelijk.

- Het hoofdgebouw van Veldzicht staat op een door een gracht omgeven terrein, teruggedragen ten opzichte van de weg. De voorgevel is grotendeels in originele staat behouden, in eenzelfde stijl als de dienstwoningen, met een sterk symmetrische opbouw en uitgewerkte detailleringen zoals makelaars en sierspanten.
- De gracht, het (originele) toegangshek en het parkachtige voorterrein zijn medebepalend voor de landgoederensfeer van dit deel van het beschermd gebied.

Tegenover Veldzicht aan de overzijde van de Ommerweg, bevindt zich een bosperceel, dat te bereiken is via een brug. Centraal daarin is een open plek aanwezig (tegenwoordig een parkeerplaats). Oorspronkelijk stond op die plek de woning van de adjunct-directeur van Veldzicht.

Waarden in de directe omgeving van de voormalige schans
De schans is tegenwoordig een gebied met een aangelegd parkbos. Hierbinnen vormt het resterende gedeelte van de stervormige gracht een herkenbaar en belangrijk element. De lanen en waterlopen hebben een vrij grillige structuur, doorsneden door de Ommerweg. Rondom de schans bevindt zich een aantal elementen, die direct samenhangen met de historie als strafkolonie, waaronder:

- een ijskelder aan de rand van de schans zelf (rijksmonument voortkomend uit het MSP);
- een cluster agrarische en woongebouwen direct ten noorden daarvan;
- de voormalige hervormde kerk, waarbij de situering nog wordt versterkt door drie rijen laanbeplanting van eiken en beuken aan de oprijlaan;
- de bebouwing langs de Ommerweg met onder andere nog: een boerderij uit de periode van de strafkolonie (hoeve nr. 4), de voormalige dokterswoning, het kerkhof en de voormalige Nederlands Hervormde pastorie (rijksmonument);
- een cluster bebouwing en de restanten van een moestuin met tuinmuur in het gebied direct ten oosten van de Ommerweg.

Begrenzing

Structureel

De onderliggende structuur van het gebied van de Maatschappij van Weldadigheid is voor een groot deel gaaf gebleven, met behoud van de plaats van boerderijen en de verkavelingsrichtingen. De noord-zuidvaarten zijn voor het grootste deel verdwenen en vervangen door wegen met smalle sloten. De laanbeplantingen en houtwallen zijn echter, slechts in het deel direct aan weerszijden van het centrale segment rond de Ommerweg en de voormalige schans, behouden gebleven. In het kaartbeeld onderscheidt het hele gebied van de Maatschappij van Weldadigheid zich weliswaar nog steeds van de omgeving, maar ruimtelijk is dat onderscheid voor een groot deel onzichtbaar geworden. Aantasting heeft het sterkst plaatsgevonden aan de randen. Aan de west- en oostkant vond de aantasting plaats door het verdwijnen van houtwallen, lanen en laanbeplanting en door de toevoeging van boerderijen op plaatsen, die het oude patroon verstoren. Aan de oostkant doorsnijdt de provinciale weg N48 het gebied, waardoor de oude begrenzing verloren is gegaan. Ook de uiterst zuidelijke delen, beneden de Zuiderweg/Koloniedijk, hebben de oorspronkelijke structuur grotendeels verloren.

Nadere aanduiding

Vanwege de genoemde aantastingen is de begrenzing van het beschermd gebied kleiner dan het oorspronkelijke gebied van de kolonie. Het gebied is echter wel zo groot, dat het alle historische structurelementen ruimschoots omvat.

De *noordgrens* loopt parallel aan de voormalige Dedemsvaart, thans Zwolseweg. Het omvat de dienstwoningen aan de noordzijde van de Boslaan, maar

sluit de lintbebouwing langs de Zwolseweg uit, evenals de nieuwbouwwijkjes tussen Zwolseweg en Boslaan. De bebouwde kom van Balkbrug ten oosten van de Ommerweg valt, met uitzondering van de oorspronkelijk aan Veldzicht gerelateerde bebouwing langs de Ommerweg, ook buiten de begrenzing.

Voor de *westgrens* zijn de volgende overwegingen gemaakt. Het patroon van oost-west lopende laanbeplanting en houtwallen is verder westelijk vrijwel verdwenen, maar ter weerszijden van de Eerste Schansweg evenals de kavelgrenzen en -richtingen, die hieraan ten grondslag liggen, nog redelijk intact. De Eerste Schansweg zelf is nog altijd beplant met berken, elzen, eiken en populieren. Bovendien staan hier nog boerderijen met gemeenschappelijke kenmerken en op de oorspronkelijke plek. Het is belangrijk dat de herkenbaarheid van het gebied vanuit het omringende landschap behouden blijft. Daarom wordt de westgrens van het beschermde gezicht gevormd door de achtergrens van de kavels van de boerderijen aan de Eerste Schansweg. Binnen de begrenzing valt het nog herkenbare gedeelte van de noord-zuidvaart langs de Tweede Schansweg.

Voor de *oostgrens* geldt een vergelijkbare overweging. De kavels behorend bij de boerderijen aan de oostkant van de Kolonieweg missen weliswaar grotendeels de houtwallen en lanen, maar voor de boerderijen die er nog staan, geldt hetzelfde als voor die aan de westgrens. De oostgrens loopt daarom ook langs de N48, die in feite de achtergrens van de kavels aan de Kolonieweg vormt.

De *zuidgrens* van het beschermde gezicht is de Koloniedijk/Zuiderweg.

Niet tot het beschermd gezicht behoort de recent aangelegde Iepenlaan met de daaraan gelegen nieuwbouwwoningen. Met de realisatie van dit woningbouwplan is het historische en open karakter van deze plek verloren gegaan. De situering binnen het omringende beschermde gebied blijft evenwel van belang.

De exacte begrenzing is aangegeven op de bijgevoegde begrenzingskaart, MSP/13/01.

Toekomstige woningbouw

In het bestemmingsplan voor Balkbrug is direct ten zuiden van de Boslaan en ten oosten van de Eerste Schansweg een stuk grond voor woningbouw gereserveerd. Locatieonderzoek binnen het gemeentelijk gebied heeft hiervoor geen geschikte locatie elders opgeleverd. Daarom wordt er in deze beschrijving van uitgegaan dat het genoemde terrein bebouwd zal worden. Hoewel het historische en open karakter op deze plek dan zal worden aangetast, is de noordgrens hier wel gehandhaafd. Een afzondering van deze locatie binnen het beschermde gebied zou de relatie ermee niet ten goede komen. Het is van belang dat er bij uitwerking van de plannen een zorgvuldige aansluiting gezocht wordt op de omgeving. Voor het overige wordt deze nieuwbouwlocatie vervolgens net zo behandeld als de overige niet-monumentale bebouwing binnen de bebouwde kom.

Ruimtelijke en functionele relaties met de directe omgeving

Basis voor de begrenzing is het gebied dat door de Maatschappij van Weldadigheid in cultuur is gebracht. De structuur van deze ontginning had een zo eigen en streng karakter, dat het gebied zich nog steeds onderscheidt van het omringende (ontginnings-)landschap. Wel vormt de

voormalige Dedemsvaart voor het hele gebied ten zuiden daarvan een as, waaraan de verkavelingsrichting is gerelateerd.

Uiteraard is de ontwikkeling van het dorp Balkbrug sterk beïnvloed door de vestiging van zowel het opvoedingsgesticht als het rijksasiel Veldzicht. Langs de Ommerweg ter hoogte van Veldzicht is dit nog sterk zichtbaar in bebouwing en inrichting. Door de demping van de Dedemsvaart en door de naoorlogse uitbreidingen is het overige deel van de bebouwde kom echter niet meer van grote ruimtelijk-historische waarde.

Waardering

Het gezicht Ommerschans-Balkbrug is van algemeen belang vanwege de volgende waarden.

- **Cultuurhistorische waarden:** het vormt een ruimtelijke uitdrukking van ontwikkelingen en opvattingen betreffende militaire strategie, opvoeding, correctie en landbouwontginning uit de 19^e en de eerste helft van de 20^e eeuw.
- **Historisch-ruimtelijke waarden:** er is sprake van een sterke ruimtelijke samenhang van structuur en bebouwing uit de verschillende ontwikkelingsfasen van het gebied. Daarnaast ligt zowel aan de agrarische structuur als aan het gebied rondom het rijksasiel een duidelijk functioneel stedenbouwkundig concept ten grondslag. Van bijzonder belang is de ontginningsstructuur, die karakteristiek is voor de Maatschappij van Weldadigheid.
- **Situationele waarden:** de relatie tussen onbebouwd en bebouwd gebied is in samenhang gepland. De historische bebouwing draagt sterk bij aan die samenhang.
- **Gaafheid/herkenbaarheid:** er is sprake van een hoge mate van gaafheid en herkenbaarheid van de verschillende ruimtelijke en functionele ontwikkelingsfasen binnen het gebied (verkaveling, strategische weg, schans en gestichtsontwikkeling).
- **Zeldzaamheid:** het gebied dat in zijn historische gelaagdheid de structurele, visuele en architectonische uitdrukking vormt van geografische, maatschappelijke en ruimtelijke ontwikkelingen, is qua verschijning zeer zeldzaam in Nederland.
- Als uitdrukking van het werk van de Maatschappij voor Weldadigheid is het enigszins vergelijkbaar met Veenhuizen (Drenthe), dat echter niet de historische gelaagdheid van de Ommerschans bezit.

Rechtsgevolg van de aanwijzing

Ter effectuering van de aanwijzing van een beschermd stads- of dorpsgezicht moet ingevolge artikel 36 van de Monumentenwet 1988 een bestemmingsplan worden opgesteld. De toelichting op de aanwijzing kan daarbij voor wat het beschermingsbelang betreft als uitgangspunt dienen. Doel van de aanwijzing is de karakteristieke, met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de toekomstige ontwikkelingen binnen het gebied. De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te bieden voor een ruimtelijke ontwikkeling die inspeelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruikmaakt en daarop voortbouwt.

In het aanwijzingsbesluit is bepaald in welke mate de vigerende bestemmingsplannen aan het beschermingsver-eiste voldoen.

Bronnen

Literatuur

- A. van der Woud, J.N.H. Elerie, A.H. Huussen jr. (red.), *Veenhuizen; een erfenis voor de toekomst*, Groningen 1994.
- C. van de Uitvlugt, *Veldzicht vanuit het verleden bezien*, Dedemsvaart 1991.
- MIP-beschrijving Ommen.
- MIP-beschrijving Avereest.
- K.D. Hartmans, 'De Ommerschans gedurende de laatste eeuw'. In: G.A.J. van Engelen van der Veen e.a., *Overijssel*, Deventer, 1931.
- P.A.M. Buys B. van der Vliet Tuin- en landschapsarchitecten BNT, *Terreininventarisatie Rijksinrichting 'Veldzicht' te Avereest, 's-Hertogenbosch* 1991.
- A. Piel, *Avereest in oude ansichten*, Zaltbommel 1971.

Kaarten

- Overzichtskaart, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2010.
- Ligging van de Ommerschans aan de (vrijwel enige) ontsluitingsweg naar de noordelijke gewesten van ons land. In: Het Oversticht, *Ommerschans en omgeving*, Zwolle 1999.
- Streng orthogonale structuur van het gebied. In: Het Oversticht, *Ommerschans en omgeving*, Zwolle 1999.
- Topografische en Militaire Kaart, 1859. In: *Topografische en Militaire Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden*. Facs. uitgave 1850-1864, Delft 1973.
- Het gebied in 1908. Kaartblad 289 en 290. In: *Historische Atlas Overijssel; Chromotopografische Kaart des Rijks 1:25.000*, Den Ilp 1990.

Colofon

Uitgave

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2011

Onderzoek en tekst

Het Oversticht

Kaartmateriaal

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, drs. B.A.R.T. Broex en drs. N.H. van Diepen

Foto omslag

Het Oversticht

Redactie

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, drs. B.A.R.T. Broex en mr. W.L.M. Knitel

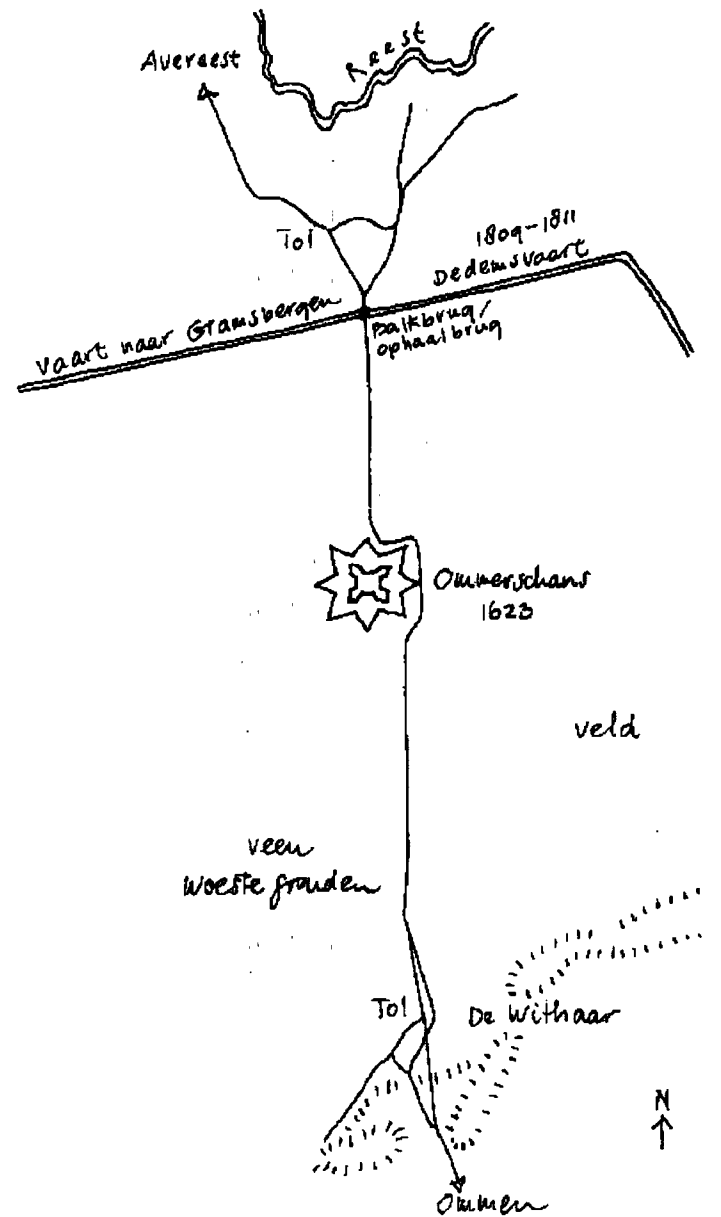
Productie

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed/Drukkerij Mailfors, Amersfoort.

Bijlagen

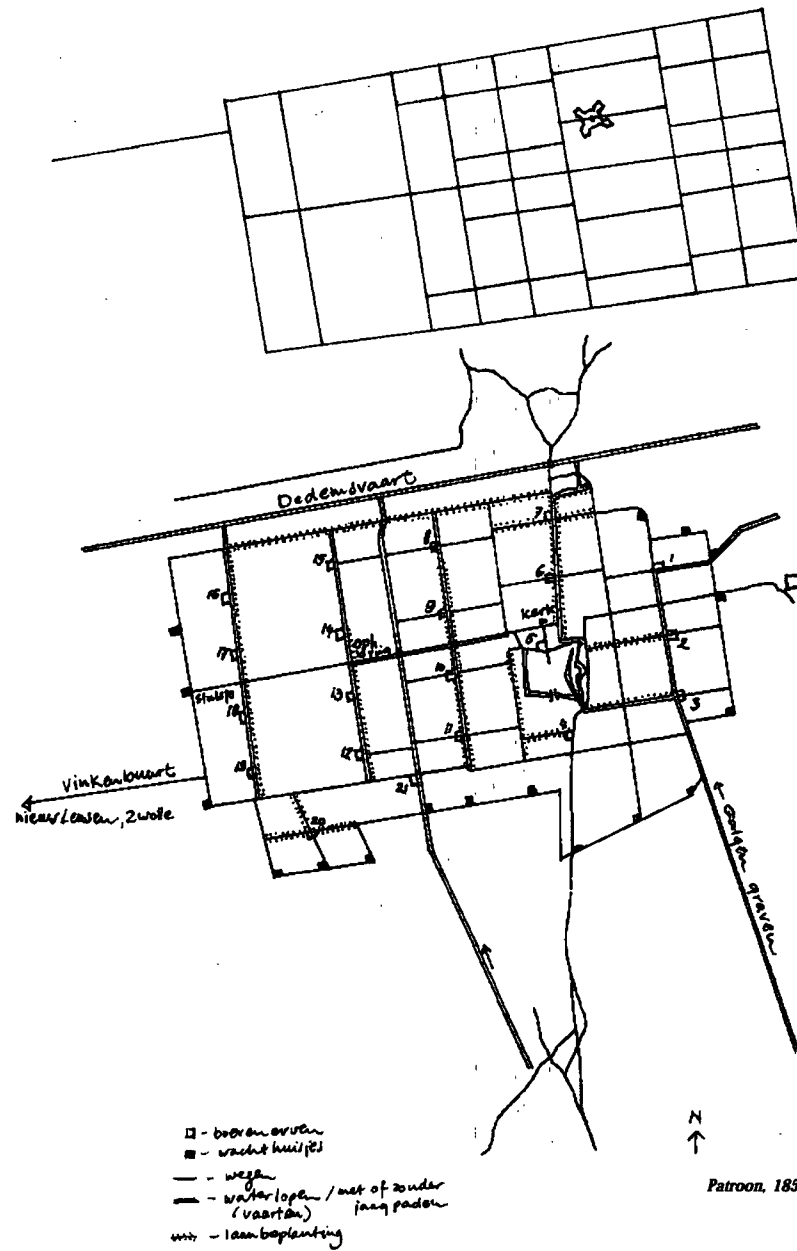
1. Overzichtskaart.
2. Ligging van de Ommerschans aan de (vrijwel enige) ontsluitingsweg naar de noordelijke gewesten van ons land.
3. Streng orthogonale structuur van het gebied.
4. Topografische en Militaire Kaart, 1859.
5. Het gebied in 1908.

Kaart 2

Ligging van de Ommerschans aan de (vrijwel enige) ontsluitingsweg naar de noordelijke gewesten van ons land.

Kaart 3

Streng orthogonale structuur van het gebied.

Kaart 5 Het gebied in 1908.

24 NOV. 2011

**De Staatssecretaris van
Onderwijs, Cultuur en Wetenschap**

en

De Minister van Infrastructuur en Milieu

Overwegende

dat het gebied Ommerschans-Balkbrug, gelegen in de gemeenten Ommen en Hardenberg van algemeen belang is vanwege zijn historisch-ruimtelijk karakter;

dat het historisch-ruimtelijk karakter van dit gebied nog voldoende gaaf en herkenbaar is;

gelet op de artikelen 35 en 36 van de Monumentenwet 1988;

gehoord de raad van de gemeente Ommen en de raad van de gemeente Hardenberg, gedeputeerde staten van de provincie Overijssel, de Raad voor Cultuur en de Rijksplanologische Commissie;

dat er reden is om ten dele af te wijken van de adviezen van beide gemeenteraden en van de Raad voor Cultuur;

Besluiten

dat het gebied Ommerschans-Balkbrug, gelegen in de gemeenten Ommen en Hardenberg zoals is aangegeven op de bij dit besluit behorende begrenziingskaart met als kenmerk MSP/13/01 en zoals is omschreven in de toelichting bij dit besluit, wordt aangewezen als beschermd dorpsgezicht in de zin van artikel 1, onder g, van de Monumentenwet 1988;

dat het vigerende bestemmingsplan in de gemeente Ommen:

- Buitengebied (vastgesteld 18 februari 2010 en in werking getreden 23 september 2010),

voor zover betrekking hebbend op het bedoeld gebied, niet geheel voldoet aan het beschermingsvereiste;

dat de vigerende bestemmingsplannen in de gemeente Hardenberg:

- Balkbrug Zuidwest (vastgesteld 30 augustus 2001 en goedgekeurd 19 december 2001),
- Balkbrug Zuidoost (vastgesteld 19 juni 1997 en goedgekeurd 29 september 1997),
- Buitengebied Avereest (vastgesteld 23 november 2000 en goedgekeurd 3 juli 2001),

voor zover betrekking hebbend op het bedoeld gebied, niet voldoen aan het beschermingsvereiste;

dat de termijn waarbinnen een ter bescherming strekkende aanvulling op het bestemmingsplan in de gemeente Ommen moet worden vastgesteld, wordt bepaald op 2 jaar;

dat de termijn waarbinnen een ter bescherming strekkende herziening van deze bestemmingsplannen in de gemeente Hardenberg moet worden vastgesteld, wordt bepaald op 3 jaar.

Dit besluit wordt bekendgemaakt door plaatsing in de Staatscourant. Van dit besluit wordt mededeling gedaan in de daarvoor in aanmerking komende dag- of nieuwsbladen en aan de raad van de gemeenten Ommen en Hardenberg, gedeputeerde staten van de provincie Overijssel, de Raad voor Cultuur en de Rijksplanologische Commissie.

Een belanghebbende kan tegen dit besluit binnen zes weken na de dag waarop het besluit hem is toegezonden schriftelijk bezwaar maken. De belanghebbende dient daartoe een bezwaarschrift in bij de minister van OCW, onder vermelding van "Bezwaar", ter attentie van DUO, Postbus 606, 2700 ML in Zoetermeer. Meer informatie over het maken van bezwaar vindt u op: www.bezwaarschriftenocw.nl

De Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de minister van Infrastructuur en Milieu ,

namens deze,

de directeur van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed,

drs. Cees van 't Veen

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Smallepad 5 | 3811 MG Amersfoort

Postbus 1600 | 3800 BP Amersfoort

033 - 421 7 421 | fax 033 - 421 7 799

info@cultureelerfgoed.nl

www.cultureelerfgoed.nl (met routebeschrijving)

Archief, bibliotheek en collecties

Open ma t/m vr 9-17 uur

bibliotheek@cultureelerfgoed.nl

Vestiging Lelystad

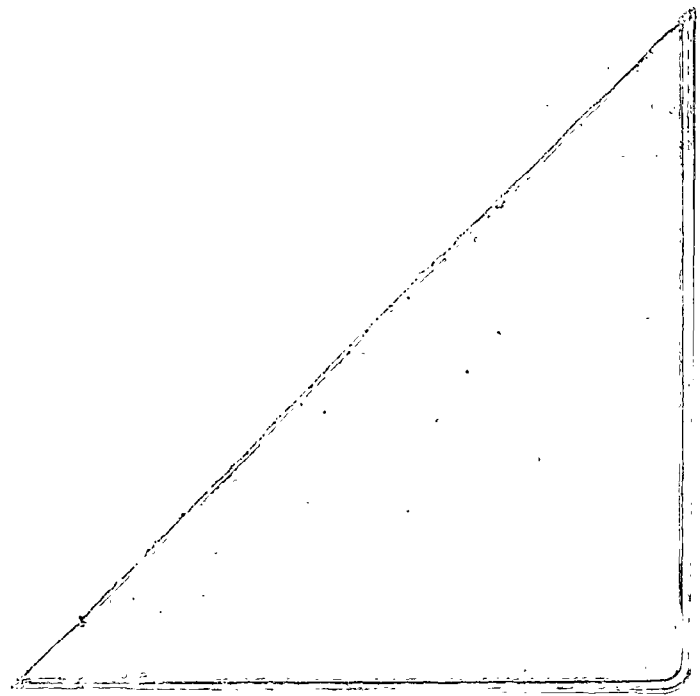
Oostvaardersdijk 01-04 | 8244 PA Lelystad

0320 - 269 700

Gratis abonnementen op ons kwartaalblad met brochures, alsmede adreswijzigingen, bestellingen van meerdere exemplaren en al uw vakinhoudelijke vragen: info@cultureelerfgoed.nl of 033 - 421 7 456.

cultuur
landenschap

archeo
logie

Bijlage 4   Aanwijzingsbesluit beschermd dorpsgezicht Rheeze

W
E L
Z I J N
V O L K S
G E Z O N D
H E I D E N
C U L T U U R

14 AUG. 1982

Kenmerk
175858

Rijswijk

De Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur

EN

DE MINISTER VAN VOLKSHUISVESTING, RUIMTELIJKE ORDENING EN MILIEUBEHEER

OVERWEGENDE

dat Rheeze is ontstaan als agrarische nederzetting op de overgang van het lagere Vechtdal en de hogere veldgronden,

dat de structuur van het dorp wordt gekenmerkt door een brink waaromheen boerderijen zijn gegroepeerd, met daarlangs een doorgaande weg, waarlangs in een meer lineair patroon boerderijen zijn gesitueerd. Kenmerkend in het patroon zijn ook de diverse, soms doodlopende wegen en paden, die vanuit het dorp naar alle richtingen het agrarisch gebied inlopen,

dat het karakter en de ruimtelijkheid van het dorp worden versterkt door de hoog opgaande beplanting op de brink, langs de straten en op de erven,

dat ondanks veranderingen in het wegenpatroon, bebouwing en de functie de historische structuur van het dorp goed herkenbaar is gebleven,

dat de beeldkwaliteit van Rheeze zich niet alleen beperkt tot de kern, maar tevens tot uitdrukking komt in de ligging van het dorp in het fraaie landschap. Door de verschillen in het landschap en de dorpsranden presenteert het dorp zich naar alle windrichtingen verschillend,

dat het gebied mitsdien een beeld oplevert dat van algemeen belang is vanwege zijn schoonheid en zijn ruimtelijke structurele samenhang;

Voorts overwegende dat het geldende bestemmingsplan Buitengebied vastgesteld op 26 april 1989, goedgekeurd op 12 december 1989 in onvoldoende mate recht doet aan de omschreven historische karakteristiek;

Gelet op artikel 35 en artikel 36 van de Monumentenwet 1988;

Gehoord de raad van de gemeente Hardenberg, Gedeputeerde Staten van Overijssel, de Raad voor het cultuurbeheer en de Rijksplanologische Commissie;

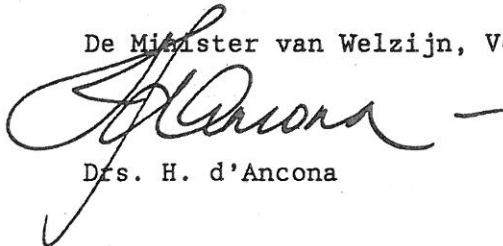
BESLUITEN

Het gebied in de gemeente Hardenberg zoals is aangegeven op de bij dit besluit behorende tekening nr 330 en zoals is omschreven in de toelichting bij dit besluit, aan te wijzen als beschermd dorpsgezicht in de zin van artikel 1, onder g van de Monumentenwet 1988.

de termijn voor het vaststellen van een ter bescherming strekkend bestemmingsplan als bedoeld in artikel 36, eerste lid, vast te stellen op twee jaar, te rekenen vanaf de datum van dit besluit.

Van dit besluit, waarvan mededeling zal worden gedaan in de Staatscourant, zal afschrift worden gezonden aan de Raad voor het cultuurbeheer de raad van de gemeente Hardenberg, Gedeputeerde Staten van Overijssel, en de Rijksplanologische Commissie.

De Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur,

Drs. H. d'Ancona

De Minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer,

J.G.M. Alders

BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN

INGEVOLGE ARTIKEL 35 VAN DE MONUMENTENWET 1988

RHEEZE, gemeente Hardenberg

Aanvulling op de toelichting bij het besluit tot aanwijzing van Rheeze als beschermd dorpsgezicht.

Resultaat gevoerd overleg

Overeenkomstig het bepaalde in artikel 35 (voorheen 20) van de Monumentenwet zijn de gemeenteraad, Gedeputeerde Staten van Overijssel, de Rijksplanologische Commissie en de Raad voor het Cultuurbeheer gehoord over het voorstel Rheeze aan te wijzen als beschermd dorpsgezicht. De genoemde instanties hebben alle positief geadviseerd met betrekking tot de aanwijzing. De raad van de gemeente Hardenberg gaf daarbij te kennen het agrarisch bedrijf Rheezerbrink 7A buiten de begrenzing te laten, omdat dit geen directe relatie heeft met de historische bebouwing aan de brink. Het betreft hier een moderne boerderij die is ontstaan door verplaatsing van een agrarisch bedrijf dat aan de Rheezerbrink gevestigd was. Aangezien Gedeputeerde Staten en de Rijksplanologische Commissie zich met het grenswijzigingsvoorstel kunnen verenigen is de begrenzing van het dorpsgezicht zodanig aangepast dat het perceel Rheezerbrink 7A buiten het beschermde gebied is komen te liggen. In de toelichtende tekst zijn geen wijzigingen aangebracht ten opzichte van het oorspronkelijke voorstel.

gelezen te worden: "artikel 35 van de Monumentenwet 1988".

De verwijzing "artikel 37, lid 8 van de Wet op de Ruimtelijke Ordening" dient vervangen te worden door "artikel 36, eerste lid, van de Monumentenwet 1988".

ERRATUM

In verband met de inwerkingtreding van de Monumentenwet 1988 per 1 januari 1989 dient in de plaats van "artikel 20 van de Monumentenwet"

RHEEZE
gemeente Hardenberg

BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN

BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN

INGEVOLGE ARTIKEL 20 VAN DE MONUMENTENWET

RHEEZE gemeente Hardenberg

Toelichting op het besluit tot aanwijzing van Rheeze als beschermd dorpsgezicht.

Het beschermde dorpsgezicht omvat het op bijgaande kaart (Rijksdienst voor de Monumentenzorg, tekeningnummer 330) door een stippellijn omgrensd gebied.

Publikatie van de **Rijksdienst voor de Monumentenzorg**.

Januari 1988.

Inleiding

Het dorpje Rheeze, gelegen langs de Overijsselse Vecht in de gemeente Hardenberg, benadert qua ruimtelijke structuur de vorm van het Drentse esdorp. Kenmerkend voor Rheeze is de groepering van boerderijen en schuren van het hallehuis-type rondom een brink en langs een doorgaande route in een geaccidenteerde agrarisch landschap, op de overgang van lager gelegen beekdalgronden en hogere veldgronden.

Hoewel de agrarische functie deels verdrongen is door de woonfunctie, zijn het agrarisch karakter en de structuur zeer herkenbaar gebleven. De opzet van het dorp is ruimer dan gebruikelijk bij nederzettingen van dit type. De ruimtelijkheid en het karakter worden versterkt door hoogopgaande beplanting op de brink, de erven en langs de straten.

De herkenbare historisch-ruimtelijke structuur in samenhang met de karakteristieke streekeigen agrarische bebouwing, de beplanting en de ligging in het fraaie es- en beekdal-landschap rechtvaardigen de aanwijzing van Rheeze tot beschermd dorpsgezicht.

Ontstaan en ontwikkeling

Het oostelijk zandgebied waarin Rheeze is gelegen, heeft over het geheel genomen een helling naar het noordwesten. De Vecht die in het uiterste noorden van de regio stroomt, voert het water van de Regge en de Dinkel af naar het Zwarte Water. Het dal van de Vecht omvat een strook van enkele kilometers breed aan weerszijden van de huidige rivier.

Hoewel de Vecht een meanderende rivier is, ontbreekt een gewoonlijk daarbij duidelijk voorkomend stelsel van oeverwallen en kommen. De rivier heeft in het Holoceen klei en leem afgezet, deze afzettingen vormen nu in afwisseling met hoger gelegen kopjes en ruggen van dekzand en rivierduinen een onregelmatig patroon. De hoge rivierduinen aan weerszijden van de Vecht zijn in het Holoceen gedeeltelijk omgevormd tot stuifzandgebieden. Thans liggen ze hoofdzakelijk onder bos. De oude bouwlanden zijn gesitueerd op de hoger gelegen dekzandkoppen en ruggen. Op de lagere gronden treft men weilanden aan.

De periode van continue bewoning in Oost-Nederland begint voor veel nederzettingen in de vroege Middeleeuwen. De nederzetting Rheeze wordt voor het eerst vermeld in 1381 als Reedse. Latere spellingsvormen van de nederzettingsnaam zijn Reedze (circa 1390), Redeze (1398) en Reetse (1456). De betekenis van de naam is onbekend.

Bij de ontwikkeling van de neder-

zetting was de bodem in zoverre doorslaggevend, dat afhankelijk van het reliëf, enkele grotere akkercomplexen konden worden aangelegd. De mogelijkheid van enkele grotere essen was ter plaatse van Rheeze aanwezig en zo kon een aantal boerderijen worden geconcentreerd nabij de essen op de overgangszone met het voor beweiding geschikte gebied, op de grens van hoog naar laag.

De algemene kenmerken van een esdorp zijn alle bij Rheeze aanwezig: een agrarische nederzetting van niet al te grote omvang waarvan de omliggende gronden bewerkt zijn volgens het landbouwstelsel dat men gemengd bedrijf noemt. Daaruit voortvloeiende heeft de nederzetting om zich heen een veldindeling, waarin bouwland (es), hooi- en weideland (groengrond) en 'woeste' grond (heideveld) te onderkennen zijn. In het dorp bevindt zich een ruimte, de brink, waar ondermeer het vee verzameld werd.

De omvang van de nederzetting werd in beginsel bepaald door de oppervlakte akkerbouwgrond en dus, indirect, door het landschappelijk reliëf en de bodemgesteldheid.

De eerste fase van de ontginning beperkt zich tot de directe nabijheid van de hoeve. Deze aan de boerderij gelegen huiskampen zijn onregelmatig van vorm: het zijn blokken met enigszins afgeronde vormen. Op het kadastrale Minuutplan van Rheeze uit ongeveer 1830 zijn de blokken in en om de oude dorpskern nog duidelijk terug te vinden (fotobijlage, afb. 1).

In de late Middeleeuwen moest het areaal cultuurland onder invloed van een sterke bevolkingsgroei worden uitgebreid en ontgon een groep boeren een stuk bos tot permanent bouwland. Men noemt dit bouwland de es(-kern), eng, enk of het veld. De percelen van de akkercomplexen zijn meestal strookvormig en van kleine omvang.

Na de vorming van de markegenootschappen werd de vestiging van nieuwe bedrijven beperkt. Overigens waren in de praktijk individuele ontginningen mogelijk, wat blijkt uit de aanleg van de Rheezer Kampen ten zuiden van het dorp.

Vanaf het midden van de 16de eeuw verslaptte het markeverband. Een werkelijke uitbreiding van groen- of bouwland werd echter pas mogelijk met de doorbreking van het markeverband en de verdeling van de woeste gronden in het midden van de 19de eeuw. Mede door de opkomst van het gebruik van voedergewassen en kunstmest (na 1880) kon de basis van het traditionele agrarische bedrijf, de wisselwerking tussen es, weide en woeste grond, worden verlaten.

In de 20ste eeuw gaat de boer steeds meer voer voor het vee

verbouwen: de vroegere rogge-akkers worden nu ingezaaid met mais. Hoewel deze omkering van het verband tussen landbouw en veeteelt het Overijsselse landschapsbeeld aanzienlijk heeft veranderd, de rogge-akkers een zeldzaamheid zijn geworden en er ligboxenstallen en torensilo's zijn verrezen, zijn de veranderingen in Rheeze ten nadele van het historisch karakter beperkt gebleven.

Hoewel de landbouwgronden zijn herverkaveld en de percelen zijn vergroot, zijn het patroon in hoofdlijnen en het reliëf in het landschap goed herkenbaar gebleven. Schaalvergroting inzake de bedrijfsbebouwing heeft zich in het dorp niet doorgezet. Vergelijking van de topografische kaarten (vanaf 1851) leert dat een groot aantal zandwegen, waaronder de Rheezer Brink en de Ringweg, is verhard en dat de aansluiting tussen de Rheezer Brink en de Rheezerweg nogal is gewijzigd. Van de drie wegverbindingen die er in de jaren zestig nog tussen beide wegen waren, is er thans slechts één over. Met name door het wegvallen van de noordelijke aansluiting (zie ook kadastraal Minuutplan, fotobijlage, afb. 1) is er een belangrijke ruimtelijke en functionele relatie tussen brink en de rest van het dorp verbroken.

Met betrekking tot het bebouwingpatroon is er in het dorp sinds 1830 weinig veranderd. Het merendeel van de huidige boerderijen was ook toen al aanwezig. Aan de noordkant van het dorp zijn er langs de Rheezerweg een paar woningen bijgekomen.

In de tweede helft van de 19de eeuw verschijnt er een boerderij op de brink, waardoor het ruimtelijk beeld ter plaatse ingrijpend wordt gewijzigd en de gedeeltelijke privatisering van de brink het openbare karakter aantast.

Analoog aan het proces in vele andere agrarische nederzettingen is de agrarische functie naar de woonfunctie verschoven en is een groot aantal boerderijen tot woonhuis omgebouwd, zij het doorgaans wel op een wijze waarbij het historische karakter van de bebouwing is gehandhaafd. Naast de landbouw vormt vandaag de dag de recreatie een belangrijke bron van inkomsten. De zeven campings ten westen van het dorp zijn illustratief in dit verband.

Huidig ruimtelijk karakter

Het dorpje Rheeze is gelegen in een zacht glooiend agrarisch landschap op de overgang van de lagere beekdal- en de hogere veldgronden. Het dorp benadert qua ruimtelijke structuur de vorm van het kern-esdorp, waarbij de bebouwing

tot op zekere hoogte als concentratie voorkomt.

De hogere esgronden liggen bij Rheeze aan de noord- en zuidzijde van het dorp en zijn herkenbaar aan een duidelijke opbolling in het terrein. Aan de oostkant van het dorp vindt men in het beekdal de lager gelegen oorspronkelijke hooilanden of maten. Dit geomorfologisch gegeven en het daaraan gerelateerde grondgebruik is van oudsher typerend voor de situatie.

De relatie tussen dorp en het aangrenzend agrarisch gebied is zowel ruimtelijk als functioneel goed herkenbaar gebleven. In hoofdlijnen is de structuur van het dorp samengesteld uit een brink waaromheen boerderijen zijn gegroepeerd, met daarlangs een doorgaande route, de Rheezerweg, waarlangs in een meer lineair patroon bebouwing, voor het merendeel boerderijen, is gesitueerd.

De boerderijen liggen met de lengterichting onder een wisselende hoek en soms evenwijdig aan de wegen. Karakteristiek is de ligging met de achterzijde (bedrijfszijde) naar de weg.

Kenmerkend in het wegenpatroon zijn de diverse, vaak doodlopende, wegen en paden die vanuit het dorp naar alle richtingen het omliggende agrarisch gebied inlopen. Doordat de wegen met name aan de beekzijde geen doorgaand karakter hebben, ontstaat aan deze zijde van het dorp een 'rustgebied dat specifiek is voor de situatie en dat in schril contrast staat met de druk bezochte recreatiegebieden (bossen en zandverstuivingen) aan de westzijde van het dorp.

Ondanks de ruime verkaveling wekt het dorp een besloten indruk. Ter plaatse van de brink vindt dit zijn oorzaak in het ruimte-omsluitend patroon van de boerderijen in samenhang met de rijke boom- en heesterbeplanting en erfbegrenzing door middel van heggen; langs de doorgaande route zijn het bochtige tracé van de weg en de royale erf- en wegbeplanting die de zichtlijnen bekorten.

Een duidelijk centrum is in het dorp niet aanwezig. Een herkenbaar centraal punt in het dorp was de plaats van de school, waar de weg rond de brink zich verbreedde en in verbinding stond met de Rheezerweg. Na de reductie van het aantal aansluitingen van de brink op de Rheezerweg zijn de aan de ontsluitingsfunctie onttrokken gronden geprivatiseerd, waarmee de herkenbaarheid van genoemde plek is verdwenen.

De beeldkwaliteit van Rheeze beperkt zich niet alleen tot de kern maar komt tevens tot uitdrukking in de ligging van het dorp in het fraaie landschap. Door de verschillen in het

landschap en de dorpsranden presenteert het dorp zich naar alle windrichtingen verschillend. Gaat het dorp aan de oostkant schuil achter de erfbeplanting van de boerderijen rond de brink, aan de westkant wordt het beeld bepaald door het open weidegebied binnen de ringweg en het gezicht op de boerderijen langs de Rheezerweg, waarvan een aantal op de open ruimte is georiënteerd. Aan de noordkant voert de toegangsweg naar het dorp door het licht glooiende essenlandschap, met aan de westzijde de markante ruimtebegrenzing van de met bos begroeide zandheuvelds, de Rheezerbelten, die aan de noordzijde aan het dorp raken. Aan de zuidkant wordt de identiteit van het dorp bepaald door de Rheezerbrink, met boerderijen en hoogopgaande beplanting, die al op afstand over de akkers zichtbaar is.

Hoewel de wegen in de loop der tijd op diverse punten zijn aangepast (aansluitingen, wegverharding, maatvoering) is het historisch patroon nog redelijk goed herkenbaar gebleven. Om aan de huidige functie te kunnen voldoen zijn alle wegen verhard en gelijkmatig van breedte. De breedtes van de wegverharding zijn gerelateerd aan de functie van de weg en het ruimteprofiel. Door het ruime profiel van de Rheezerweg en het groene karakter door grasbermen en boombeplanting is de zes meter brede asfaltverharding nauwelijks storend te noemen. Meer in stijl is de verharding van de brinkweg uitgevoerd in klinkers.

Het beeld langs de wegen in het dorp is zeer wisselend door de losse groepering van de bebouwing, de verschillen in de afstand tot de weg, de afstand tussen de bebouwing onderling en de richtingsverschillen, een en ander afgewisseld door een gevarieerde beplanting bestaande uit bomen, heesters en heggen.

Door de geringe grootte van de nederzetting en de ruime afstanden tussen de bebouwing zijn er hier en daar verrassende doorzichten naar het aangrenzende landschap. Een ruimtelijk hoogtepunt vormt de situatie rond de brink door het specifieke patroon van ruimte en ruimtebegrenzing en het historisch karakter dat hier het best bewaard is gebleven.

Het merendeel van de bebouwing van Rheeze bestaat uit boerderijen van het hallehuis-type. Door een sterke verschuiving van de agrarische functie van de woonfunctie is er nog slechts een beperkt aantal als agrarisch bedrijf in gebruik. Niettemin is het merendeel van de woonboerderijen zodanig verbouwd dat de boerderijvorm nog goed herkenbaar is. Kenmerkend zijn de rieten daken en de zwart geteerde houten schuren

met gevlochten stro op de nok en in een strook vlak onder de dakrand. Het oudste boerderij-type heeft steile schilddaken en kozijnen met zesruits vensters in het voorhuis. Het nieuwere (19de-eeuwse) type heeft zadeldaken met houten bovenstukken in de topgevels. Opmerkelijk bij dit type is de symmetrische indeling van voor- en achtergevel. De dakhelling van deze boerderijen ligt doorgaans tussen de 45 en 55 graden.

Begrenzing van het te beschermen gebied

Bij het beschermde dorpsgezicht Rheeze ligt het accent op de samenhangende onderdelen van de historisch ruimtelijke structuur van het dorp en de daarin gelegen bebouwing. Daarbij wordt vooral de aandacht gevestigd op het brinkdorp-karakter, het patroon van wegen en bebouwing, de afwisseling in de opeenvolging van ruimten, de historische bebouwing en de ligging van het dorp in het es- en beekdallandschap.

De begrenzing van het beschermde gebied wordt gevormd door de begrenzing van het beschermde gebied wordt gevormd door de grenzen van de voor de structuur en het gezicht van het dorp belangrijke elementen. Hoewel de relatie tussen het dorp en het omringende landschap van groot belang wordt geacht, is de begrenzing van het gezicht uit praktische overweging dicht bij het dorp gelegd en wel zo veel mogelijk over de achtergrenzen van de bebouwde percelen langs de Rheezerweg en de brink. Aan de zuidkant volgt de grens de lijn van de oude (inmiddels verdwenen) route naar Ommen en vervolgens een gedeelte van de Marsweg achter de zuidelijke bebouwing van de brink. Aan de west- en noordkant volgt de grens respectievelijk de Peppelweg, de Ringweg en omsluit de percelen ten oosten van de aansluiting tussen de Ringweg en de Rheezerweg.

De begrenzing van het beschermde dorpsgezicht is weergegeven op bijgevoegde kaart, nummer 330.

Rechtsgevolg aanwijzing

Ter effectivering van de bescherming van het aangewezen dorpsgezicht moet ingevolge artikel 37, lid 8 van de Wet op de Ruimtelijke Ordening een bestemmingsplan worden ontwikkeld. De toelichting op de aanwijzing als beschermd dorpsgezicht kan daarbij wat het beschermingsbelang betreft als uitgangspunt dienen.

Doel van de aanwijzing is, de karakteristieke met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de verdere

ontwikkelingen binnen het gebied.

De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te geven voor een ruimtelijke ontwikkeling, die inspeelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruik maakt en daarop voortbouwt.

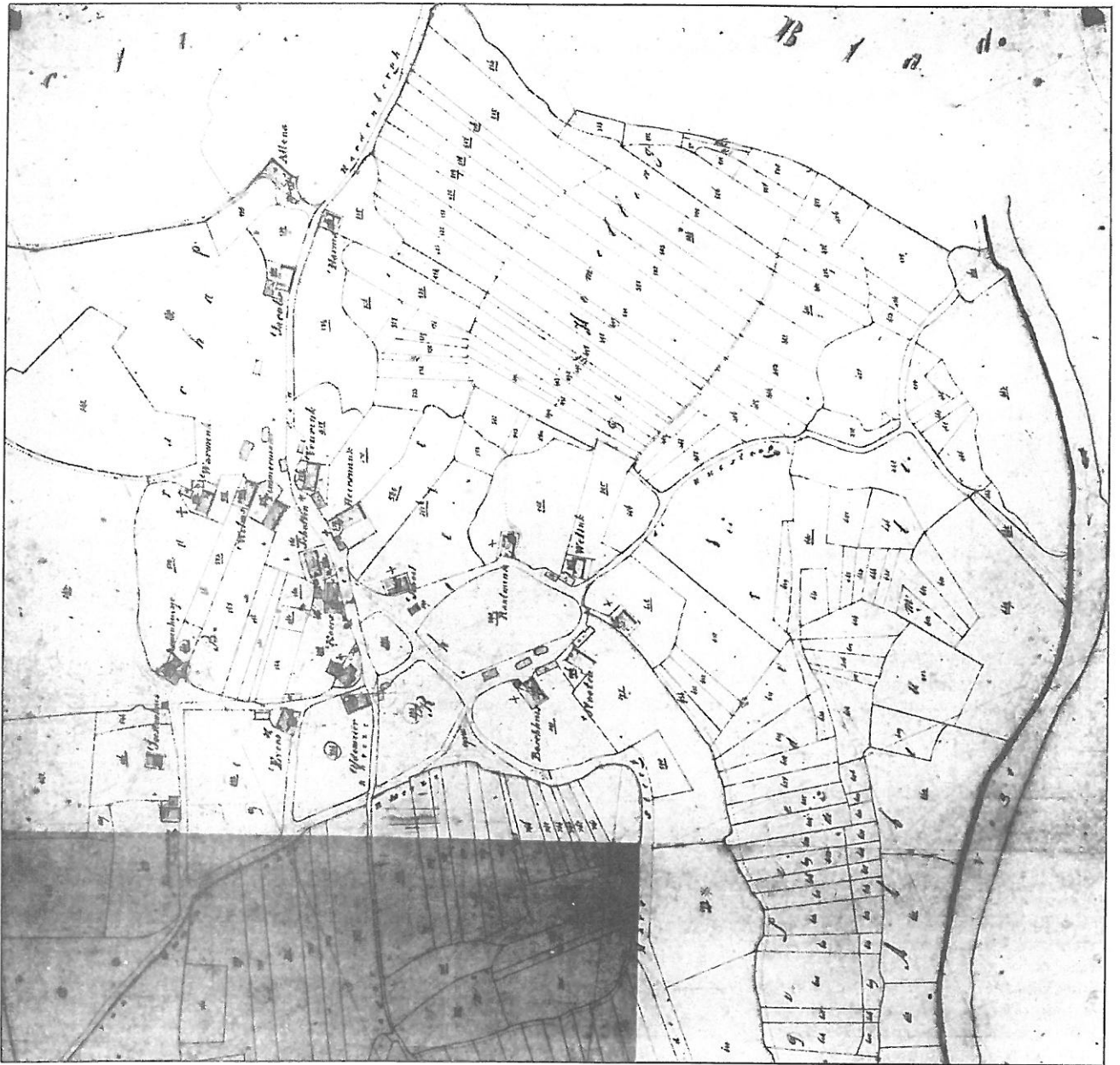
Geraadpleegde literatuur:

- Aa, A.J. van der*
Aardrijkskundig woordenboek der
Nederlanden. Gorinchem 1847.
- Bouwer, K.*
'Het Drentse esdorp'. Geografisch
Tijdschrift, nieuwe reeks IX (1975),
nr. 4, 297-309.
- Brinkenboek*
Een verkenning van de brinken in
Drenthe.
Werkgroep Brinken. Assen, 1981.
- Buter, A.*
Dorpen en stadjes in Twente. Zwolle,
1982.
- B.H. Slicher van Bath, G.D. van der
Heide, C.C.W.J. Hijzeler, A.C.F.
Koch e.a. (red.)*
Geschiedenis van Overijssel. Deven-
ter, 1970
- Heringa, J.*
De Buurschap en haar Marke.
Drentse Historische studiën V.
Assen, 1982.
- Kuile, E.H. ter*
De Nederlandse monumenten van
geschiedenis en kunst. Geïllustreerde
Beschrijving deel IV, provincie
Overijssel: Noord- en Oost-Salland.
's-Gravenhage, 1974.
- Olde Meierink, L.H.M.*
'Ontstaan en ontwikkeling landelijke
nederzettingen in Twente'. In:
Jaarboek Twente (1981) 66-85.
- Slicher van Bath B.H.*
Een samenleving onder spanning.
Geschiedenis van het platteland van
Overijssel. Zwolle, 1967.
- Vervloet, J.A.J.*
Inleiding tot de Historische Geografie
van de Nederlandse cultuurland-
schappen. Wageningen, 1984.

Colofon:

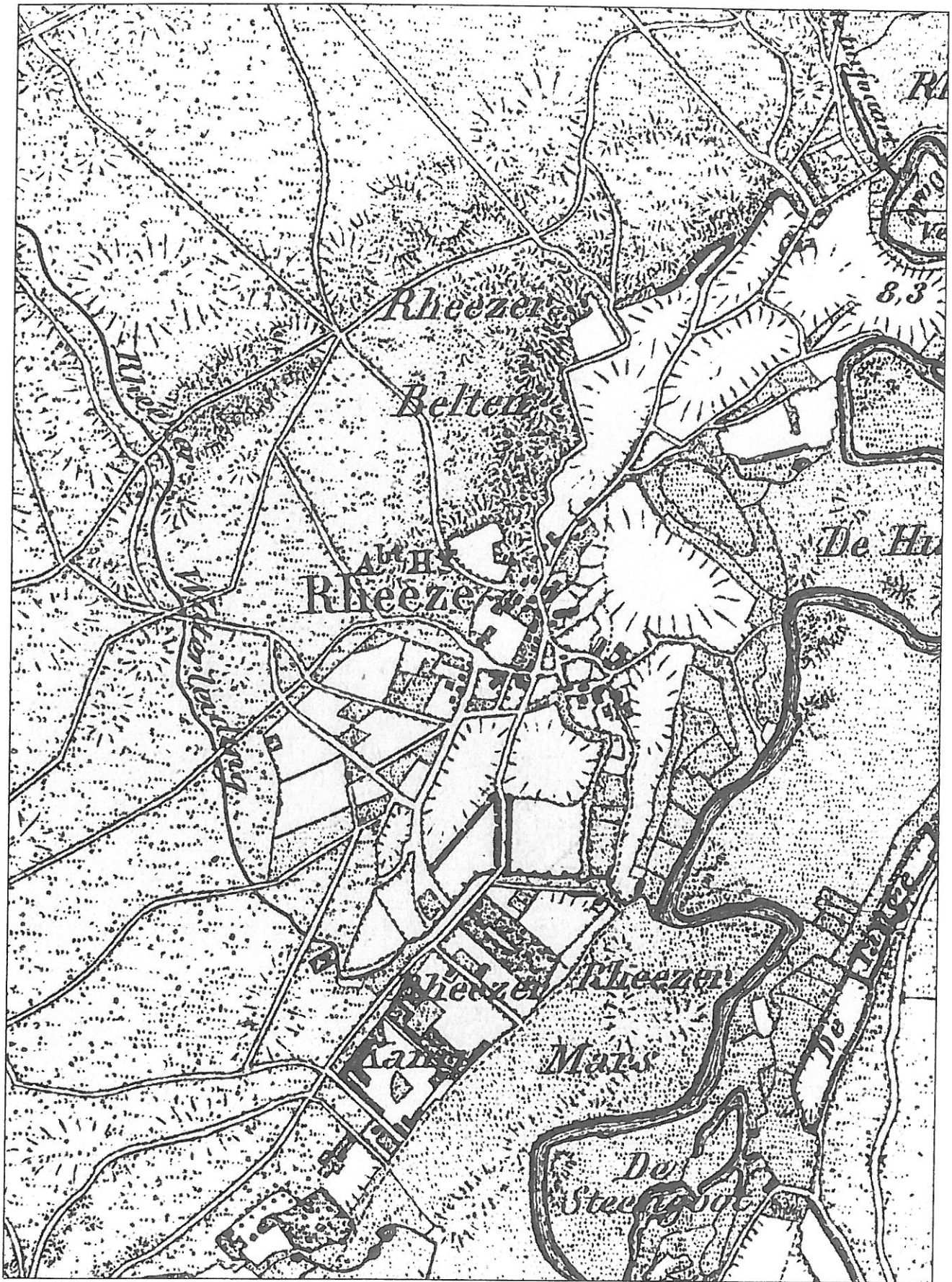
- Uitgave van de Rijksdienst voor de
Monumentenzorg, Zeist.
- Historisch-geografisch onderzoek:
Drs. J.J. de Haas, Breda.
- Stedebouwkundig onderzoek:
Rijksdienst voor de Monumentenzorg,
Zeist.
- Foto's:
Dienst van het Kadaster en de
Openbare Registers, Apeldoorn (afb.
1);
Rijksdienst voor de Monumentenzorg,
Zeist (afb. 2, 3);
Topografische Dienst, Emmen
(omslag).
- Kaart:
Studio Ineke van der Burg, Bilthoven.
- Verkoopprijs f 10,-.
Deze publikatie is schriftelijk of
telefonisch te bestellen bij het
Distributiecentrum DOP
Postbus 20014
2500 EA 's-Gravenhage.
Telefoon: 070-78 98 80.
Onder vermelding van bestelnummer
of ISBN 90 346 1227 9.
- Druk:
Staatsdrukkerij, 's-Gravenhage.

Fotobijlage

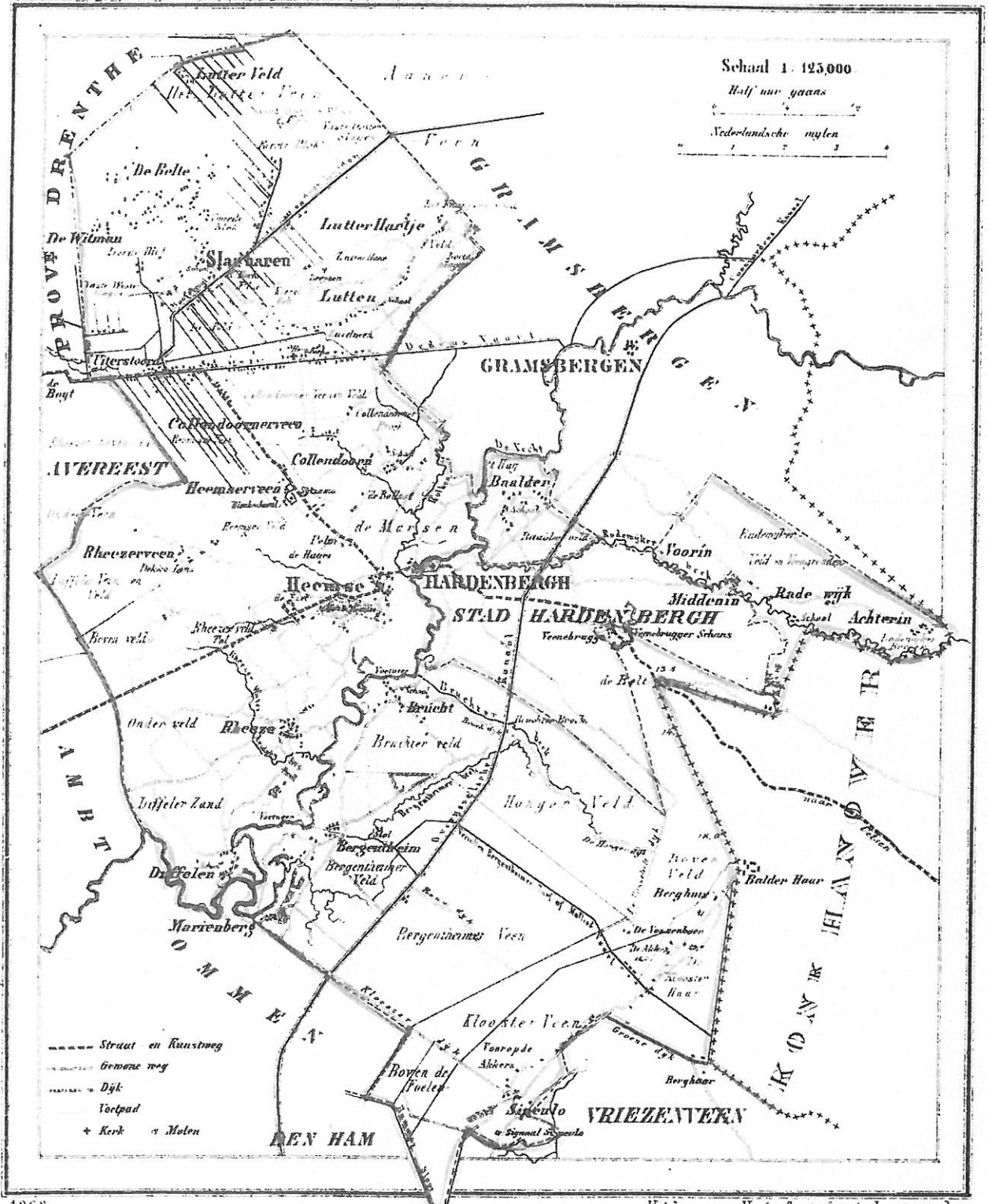

Afb. 1. Kadastraal Minuutplan gemeente Ambt Hardenberg, 1824, fragment.

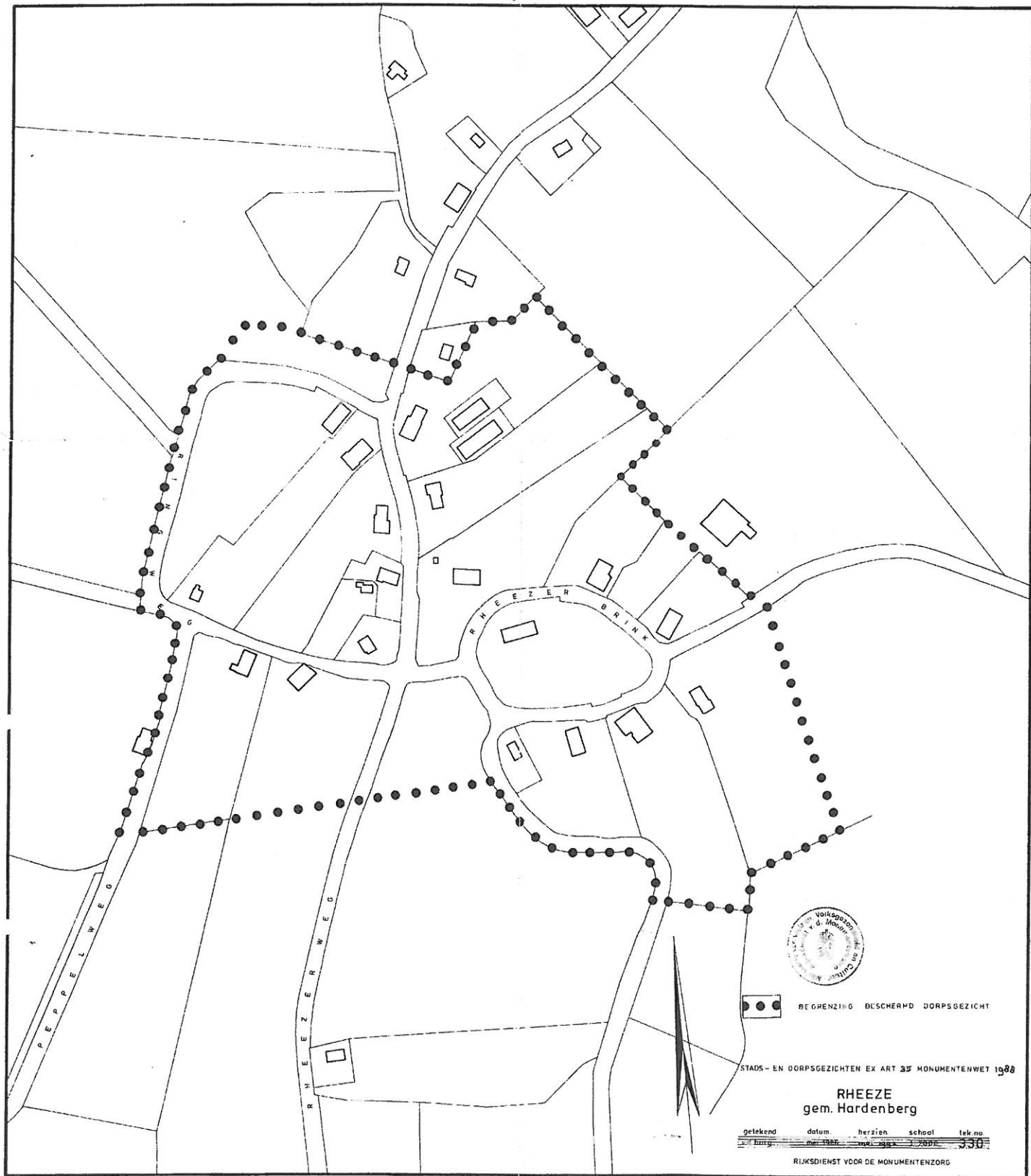

Afb. 2. Topographische en Militaire Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden, 1973 (facsimile herdruk van 1851), blad 22, fragment.

Afb. 3. J. Kuyper, Gemeente-atlas van Nederland, 1868, provincie Overijssel, gemeente Ambt Hardenberg.

BE GRENZING BESCHERMD DORPSGEZICHT

STADS- EN DORPSGEZICHTEN EX ART 35 MONUMENTENWET 1988

RHEEZE
gem. Hardenberg

getekend	datum	herzien	school	tek no
	1988			330

RIJKSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG